

Triptic : La naixença, les esposalles, la mort*

I

LA NAIXENÇA

L'EMBARÀS, ELS DESIGS, NAIXENÇA

Si una dona embarassada toca una melsa de porc, i després es toca, la figura de la melsa surt a la criatura, al mateix lloc on la mare s'ha tocat.

Si una dona embarassada, en pujar escales, comença amb el peu dret, porta home, i si comença amb el peu esquerre, porta dona. (Poboleda.)

També hi ha els *desigs*, que són taques provinents, segons creença, d'un desig tingut per la mare que estava en *estat*, de menjar una fruita (figa, raïm, etc.), la figura de la qual es veu en la taca o desig. (Falset.) Perquè els *desigs* apareguin, cal que la mare, en el moment de tenir el desig, es toqui l'indret del cos, on el desig apareixerà. (Llessui.)

Si la mare satisfà el desig, la criatura neixerà neta de tota taca. Si la criatura, al poc de nascuda, és tragona, insaciable, que sempre està boca oberta, significa que la seva mare patí fam. (Migjorn Gran.)

Part (anar de). — És quan la dona embarassada està en els moments d'expellir la criatura.

Per tenir un bon part es prega a sant Ramon Nonat. (Fonz.) Si es menja melsa, abans de parir, surten taques a les criatures. Si la criatura neix amb les mans obertes, serà generosa. Si neix amb els punys closos, serà avara. (Fonz.)

Partera. — Nom que es dona a la dona que ha parit, durant els vuit dies que segueixen al part. D'una persona que es fa cuidar sol·lícitament es diu que es fa cuidar com una partera. (Palamós.) Aquest nom també es dona al que fa el malalt sense estar-ho.

Parteratge. — És el donar a llum una criatura. Morir de *parteratge* és el morir en donar la vida a una criatura. (Palamós.)

Parterot. — És la persona que es fa cuidar molt bé. (Borèn.)

Comprar un nen. — És l'eufemisme corrent per dir que ha nascut un infant. (Palamós.)

* Vegi's A. GRIERA, *Les Esposalles* (1925), *Del regne de la mort, Festschrift C. Voretsch* (1927), 422-427.

Succeeix, però, algunes vegades, que una noia, abans de casar-se té algun infant, o una dona, al cap de poc temps d'ésser casada. És llavors una dita general que *ha fet Pasqua abans de Rams* (Poboleda). En aquests casos, ningú no vol la responsabilitat, i, per treure-se-la, s'exclama:

«Qui ha fet el cogombre,
que el tregui a l'ombra.»

Sobre la neixença de les criatures hi ha una sèrie de supersticions: Els nens que neixen vestits, les bales no els toquen (Terrassa), i els que neixen amb una creu al paladar curen de mal de ràbia (Terrassa).

L'estat de la lluna i els dies assenyalats exerceixen certa influència damunt els infants que han vingut al món.

No es poden tallar les ungles als nat de poc, perquè serien lladres (Sant Feliu de Guíxols); ni, tampoc, se'ls poden tallar els cabells, perquè tardarien massa a enraonar.

La setena criatura que neix, si és del mateix sexe que les sis anteriors, *té gràcia* i cura de malalties fent una creu amb la llengua. (Cat., Bal., Val.)

Al poc de néixer un infant, cal fer *l'embenat de llobrígol*. Quan s'ha tallat el cordó del llobrígol, es posa un drap blanc, ben net, o un tros de gassa, fets quatre dobles, subjectat al cos amb una vena. Es treu quan el llobrígol queda costurat. (Migjorn Gran.)

L'ALIMENT DELS INFANTS

Mamar.—Alimentar-se, ben aviat   llet de la mare per succió
que un infant és nat, de la   pròpia.

Llavors l'infant o

«S'al·lot troba en es pit
lo que sa mare duu a s'esperit.»
(Migjorn Gran.)

«Sa dona diu : “ — Porc, brut:
quina n'has feta?”
— “Ail, una panxadeta
de llet que m'ha fet mal.”
“ — No seria llet bractal?”»

És que, de vegades, les mares donen una *mala mamellada*, que és quan donen de mamar en estar indisposades (Palamós), o tenen la *febre de la llet*, que curen amb els següents remeis : xarop de les cinc arrels, aigua d'arrel de canya, aigua d'arrel de julivert, aigua d'herba prima, perfums diaris dintre la cambra, de fulles de figuera o de flor de saüquer. (Ripoll.)

Les criatures tenen aquesta *febre de la llet* quan els apunta la dentadura. (Santa Eulàlia de Puigoriol.)

La mare, quan ha tingut la *crescuda* o *pujada* de la llet (Ager), *dóna el pit* o mamar a les criatures (Ager), i, al cap de pocs dies, perquè l'infant pugui créixer, li *dóna panxons*, o tips de mamar. (Migjorn Gran.)

Si la mare té mal als pits, cosa freqüent, cal que es posi la

Morugonera. — Aparell de goma, semblant a un embut petit, que serveix per a tapar el pit, quan es dona de mamar als infants. També es fa ús de la *morugonera* quan les criatures mosseguen el pit. (Trem.)

En canvi, si la mare no té llet, cal recórrer a la

Munyica. — És un drapet que conté un melindro o pa amb sucre, el qual es posa a la boca de l'infant petit per fer-lo callar. (Sant Feliu de Guíxols.)

ELS NADONS

Bessonera. — 1. La mare que, en el part, té més d'un infant, o sigui, que té *bessonada*. (Cat.)

2. És dona també aquest nom a les ovelles que tenen dos corders.

Bessonar. — És el tenir més d'un infant en el part. Aquests

infants són coneguts per *bessons* (Cat.) i per *bessonets* a Poboleda.

Nadó de llet. — L'infant petit. (Balaguer.)

Condret. — L'infant nou nat, sa, gras i bo que no té cap defecte físic. (Llucmajor.)

Si darrera una filla primogènita, neix un infant, aquesta filla *cau de l'escambell*.

Degut a mamar mala llet els infants, tenen sovint, a la boca, *causena*, la qual es cura si se'ls mulla la boca amb aigua de malves, caps d'esbarzer i melrosat de llaga. També es cura penjant el tronc de l'esbarzer a la xemeneia. Quan el tronc serà sec, tot el blanc serà fora.

EL BAPTISME

Baptisme. — És el sagrament de l'aigua que donen a un, quan el fan cristià, i tan aviat com és possible cal administrar-lo als nou nats. També és anomenat per *batialles*:

«Ballades per Carnestoltes,
batialles per Totsants.»

(Manresa.)

Bateig. — 1. És la cerimònia de l'administració del sagrament del baptisme. 2. La comitiva formada pels que van a batejar : nou nat, comare, padrins i convidats a la cerimònia. 3. És, també, anomenat així el refresc que s'acostuma a fer a la casa, després de batejar.

És costum, en batejar, de posar tres noms a la criatura que es bateja : els dos primers el padrí, l'altre la padrina, si és nen, i al revés si és nena. Després de batejar, el campaner toca les campanes, que anuncien a la parròquia que hi ha un cristià més; el repicar dura més o menys estona, segons les estrenes que ha rebut dels padrins. Pel camí, i en arribar a la casa, del balcó estant, es tiren avellanes, ametllons, joguines, confits, cèntims, i s'acaba amb un escampall de neu-les de diversos colors. Si els padrins no tiren coses, la mainada crida: «— És bord!». Les coses que tiren els padrins són el *velleu* o les *batalles*, el *bateig* o la *batejada*. (Empordà.)

Batejar. — És l'acte d'adminis-
trar el sagrament del baptisme.

«Per batejar hi ha d'haver padrí.»
«Quan s'ha batejat surten els padrins.»

Batejadora. — Les piles baptis-

mals on s'administra el sa-
grament del baptisme. (Isil,
Borèn.)

Nyoca. — És la barreja d'ave-
llanes, de pinyons i de panses
que es menja en el refresc,
després de batejar. (Vic.)

ELS COMPARES, ELS PADRINS, LA PADRINA, LA COMARE

Compare (Olost, Borriana, Ma-
llorca, Eivissa). — El padrí de
fonts. (Organyà.) Es donen
mútuament aquest nom el
padrí de fonts i el pare de la
criatura. (Gandia.) El fillol i
la seva família donen aquest
nom al padrí. (Sueca.)

Comare. — 1. La padrina de
fonts. 2. La llevadora o la
dona que assisteix a altra dona
que va de part. «Està en mans
de comare»: Es diu d'un afer
molt important que està per
resoldre. «Comare de Fórnols;
comare d'Olot»: Noms de
dues comares famoses. (Ca-
lceit.) Els infants, en jugar,
canten:

«La comare de Foyos
diuen que és morta;
en el cel que descanse
la comarota.»

(Vilarreal.)

3. Es dóna, també, aquest
nom a la dona que passa el
dia en murmurar del veí.
(Santa Eulàlia de Puigoriol.)
«Això és un joc de comares»:
Es un niu de trapelleries.

Fer compares i comares. — Ha-
ver-hi poca formalitat en un
afer; fer parcialitats. (Sant
Vicens dels Horts.) «Al cap i
a l'últim tot han estat com-
pares i comares»: Tot ha
estat parcialitat i injustícia
(Vic, Olost.)

Refranys:

«Del pa del meu compare,
bon tros al meu fillol.»

«Pobre pare,
no hi ha compare!»

Antigament es feien *compare*s i *comare*s. Després del bateig era obligació del compare regalar a la comare una branca de llorer, fermanada amb un floc de seda. Si la comare era de casa rica, el floc acabava amb borles d'or. Hi havia, també, el costum que el compare *manava* un ball a la comare; es considerava com a desatenció el no oferir-li aquest ball:

«El compare diu : “ — Comare, al ball vos tenc de manar: com el fillol ballarà, i no camina, encara.”»

« — Compare, que no ho sabeu?, qui confia desconfia; deixau-vos bona obra pia per pagar el ball que em deveu.»

«Com vós guantaven el ciri, comareta, i jo el minyó, estaveu descolorida i cobrareu sa color.»

(Felanitx.)

«Comare, el compare està ferit d'un mal perillós; el remei el teniu vós; comareta, alceu la mà.»

(Felanitx.)

«Ja diràs a n'est llorer, que comença a treure branques, enguany que se'n casen tantes, per fer fillols, l'any que ve.»

«Es compare diu : “ — Comare, que no me voleu a mi?” Ella diu : “ — Sí, fa, compare, jo ja us voldria tenir.”»

«Sa comare comarera ha posat un ram de pi; dóna entenent que ven vi i no fa de tavernera.»

(Manacor.)

«N'ha parit un minyonet que el von a batiar: I qui serà lo padrí? I qui serà la comare?»

(Migjorn Gran.)

Hi ha *el dijous dels compare*s i *el dijous de les comare*s, que és el dijous anterior al dijous llander.

Comaretes. — 1. Noies que acompanyen la padrina quan es va a batejar. (Artà.) 2. Noies que tenen molta amistat. (Llofriu.)

Comarejar. — Murmurar del veïnat. (Gandia.)

Comparatge. — 1. És el parentiu espiritual que contreen els padrins amb el fillol, el que bateja amb el batejat i els

pares d'aquest amb els padrins. 2. Acompanyament del bateig i de les noces.

«Els padrins amb tot el comparatge: els nuvis amb tot el companatge.» (Llofriu.)

Comparets. — Els joves que acompanyen el padrí quan es va a batejar.

El costum de *fer comparets* i *comaretes* s'ha arribat a perdre. Aquest costum consistia a convidar els fadrins i les fadrines de la parentela i els amics de la casa, els quals assistien al bateig, i, després, s'organitzava gran ball a casa de l'infant batejat. (Llucmajor.)

Padrins. — 1. Són aquells que sostenen l'infant a la pica

mentre el bategen. 2. El pare i la mare dels pares de l'in-

fant. 3. Es dóna aquest nom a una persona d'anys (en passar de setanta). 4. El que dispensa protecció a un altre.

El padrí porta, sempre, gran estimació als néts; tot el que fan aquests, per ben fet està. D'ací ve que, quan un es vana molt, es diu: «No ha de menester padrí.» (Migjorn Gran.) I quan un està cansat de sentir una persona d'aquest tarannà, se li pregunta: «Que no tens padrina?» (Guissona.)

Els avis paterns, per distingir-los dels padrins de fonts són dits: *padrí de part de pare, padrí de part de mare* (Manacor) o *padrins veis* (Andratx).

També es dóna el nom de *padrí* als sogres (Cat., Bal.) i, algunes vegades, al padrastre (Llobregat).

Els néts, en to despectiu, anomenen els padrins per *quec* i *queca*, i, si veuen que no els estimen, els donen el mal nom de *padrí bord*. (Torelló.) Sempre és, però, certa la dita: «Qui no té padrí no és batejat.» Perquè sempre és necessària alguna influència per poder tirar endavant.

No sempre els padrins tenen la deguda estimació als fillols, als quals abandonen:

«Entre padrí i padrina,
m'he quedat aixina.»
(Benissa.)

Però el record d'haver sostingut en els braços l'infant a l'hora de batejar i l'haver llretat un parentiu espiritual, fa que els padrins sempre es recordin de llurs fillols: Quan ve Pasqua, els padrins mai no es descuiden de regalar la mona, la forma de la qual varia, segons les localitats. A la Seu d'Urgell es regala als fillols una espècie de tortell anomenat *redori*, que sol anar acompanyat de tants ous com anys té el fillol, fins a arribar als dotze anys, edat en què acaba el fer-se el present. A Pego es donen les estrenes als fillols per Nadal, i el pare de la criatura anomena el padrí *compare*, i el tracta de *vostè*, encara que tingui menys edat que ell.

La presència dels padrins és indispensable en l'acte de l'administració del baptisme, perquè «El que no té padrins no el bategen.» (Mallorca.)

Algunes vegades s'enganya les criatures: se'ls diu que *se'ls farà veure la padrina*, i se'ls aixeca en l'aire prenent-los per les orelles o per les galtes, o *se'ls fa veure el padrí de Banyoles*. (Llofriu.) Aquesta acció d'alçar a plom una criatura és sumament perillosa i mortificant. D'ací ve que, quan es molesta amb insistència alguna persona, es digui: *Fer veure la padrina* o *fer ballar la padrina*. «Té un bon padrí», «Té bons padrins», és diu a aquell que és protegit per una o diverses persones.

«El qui troba un bon padrí,
ja ha corregut mig camí.»

I aquell que és ajudat d'altra persona amb diners i amb treball, «Té pare i padrí»; i el qui ajuda, «És pare i padrí». En canvi, entre jugadors, és *pare i padrí* aquell que ha de pagar perquè ha perdut i perquè li toca posar. (Torelló.)

Apadrinar. — 1. És fer de padrí llops als padrins de batejar. en el baptisme d'un infant. (Guissona.)
 2. Protegir alguna persona. *Madrina.* — 1. La padrina de (Vinaroç.) batejar. (Atzeneta.) 2. La llevadora o comare. «Quan va *Padrinejar.* — Retirar-se en caràcter, aficions, etc., els fi bé, no cal madrina.»

La llevadora duu, especialment, el nom de *madrina* quan acompanya la comitiva del bateig, quan porta la criatura o quan la partera surt a missa. Té el nom de *llevadora* perquè *lleva* o plega la criatura, en néixer. (Guissona.)

ELS NOMS DELS INFANTS

Infant. — La criatura petita. És «Les criatures tot mullant-se creixen.» (Llofriu, Maldà.)
 el temps de la creixença. Ho diu el proverbi:

«Infant i peix,
 a l'aigua creix:»

També es dóna aquest nom a la criatura que comença a enraonar. (Eivissa.)

Els infants exigeixen, però, molta cura, netedat i calentor:

«Infant i pasta,
 a l'estiu es glaça.»

I han d'anar molt abrigats, per la poca calor que tenen. (Guissona, Maldà.) Sobretot quan són *infants de draps* (Llucmajor) o són *infants de pit* (Eivissa).

Les criatures, maldament siguin petites, coneixen perfectament aquelles persones que les estimen:

«Infant i ca,
 coneixen a qui bé els fa.»
 (Girona.)

Quan les criatures són a certa edat, creixen extraordinàriament; és la dita que

«Infant i mallol
 s'avancen d'un any, si es vol.»

Això esdevé si es té cura que portin, sempre, la roba neta.

L'instint d'imitació es desperta en els infants d'una manera extraordinària:

«Fan els infants
 el que veuen fer als grans.»
 (Aitona, Borges, Santa Eulàlia de Ronsana.)

Els infants, com que no tenen malícia, diuen sempre tot el que senten i el que veuen:

«Infants i orats
diuen les veritats.»
(Guissona.)

L'infant, fins als set o vuit anys, és sempre molt mimat dels pares; d'ací la dita:

«No mor pollí per cop de sa mare,
ni infant ni fadrí per ferida de pare.»
(Guimerà.)

«A tothom plau son cant
i son infant.»
(Maldà.)

Els refranys populars fan moltes al·lusions als infants:

«Els diners alegren els infants,
i els frares carmelitans,
i fan cantar els capellans.»

«Fins passada la llet nova,
no es pot dur infant a prova.»

«Qui no castiga l'infant,
no el corregeix quan és gran.»

Hi ha també la dita de què «Quan neix un infant porta un pa sota l'aixel·la».

Cançons d'infants : a) Per a fer-los dormir:

«Son, son, soneta,
vina, vina a l'ui,
perquè la nineta
no ha dormit avui.»

(Migjorn Gran.)

b) Per a fer-los jugar:

«Corra-corra, toca la corra,
el llorito i la cotorra;
corra-corra, toca la corra,
l'àvia xeca t'estalona.»
(Llofriu.)

« — Rateta, rateta,
tu que n'ets tan boniqueta,
et voldries casar amb mi? »
« — Quina veu fas? » « — U, u! »
(Llofriu.)

«Fum, fum,
xemeneia amunt;
trobarem un capellà:

ens darà peixet i pa;
trobarem una monja,
que ens darà pa i taronja;
trobarem un arlequí,
que ens darà pa i vi.»

«La Mari de Déu d'agost,
la Mari de Déu ve ara,
la Mari de Déu d'agost
que és diada assenyada.
Son, soneta, vina a l'ull,
a l'ull de la seua cara.»
(Santa Coloma de Queralt.)

Rodolins que es diuen per fer jugar els infants:

«Ralet, ralet;
pica, dinaret.»
(Solsona.)

«Mans balletes,
toca manetes;
toca-les tu,
que les tens petitetes.»

[de rupit,
«— Pic per a dit, cama-cama
cama-cama d'arengada,

què en voleu de sa somada?"
" — Set sous."»
(Llucmajor.)

«Fum, fum,
puja xemeneia amunt!
Trobaràs un capellà
que et donarà un tros de pa;
trobaràs bous i vaques;
i gallines amb sabates;
trobaràs un vell
que t'estirarà la pell.»
(Viladrau.)

El pare pren els dits de l'infant, els compta, un a un i diu:

«Aquest és papà,
aquest és la mamà,
aquest fa les sopes,
aquest se les menja totes
i aquest diu: " — Piu, piu,
que no me'n doneu?"»

«Aquest és el pare,
aquest és la mare,
aquest fa les sopes,
aquest se les menja totes;
aquest fa "piu, piu",
que no pot pujar al niu.
(Solsona.)

Amb la variant:

«...aquest fa "xeric-xeric",
perquè no pot pujar al llit.»
(Palamós.)

«Este és el pare,
este és la mare,
este demana pa,
este diu que no n'hi ha;
garranyiu, garranyau,
tanqueu les figuetes en clau.»
(Vinaroç.)

«Aquí n'hi ha un,
aquí n'hi ha un altre;
tan aquest
com aquest altre
.....;
aquest marxa,
aquest s'ho mira;
aquest gira,
aquest s'asseu
i aquest fa deu.
(Solsona.)

Manyet. — El germà menor.
(Nules.)

Nenet. — L'infant de bolquers.
(Llucmajor.)

Neneta. — Fulla de tabac petita i de molta fortalesa. (Migjorn Gran.)

Cama-curt. — Infant que comença de caminar. (Manresa.)

Callastre. — 1. El vailet que ha arribat a la pubertat. 2. El

jove casador. 3. El jove fet.
(Pobla de Segur, Guissona.)

Nin, nina. — 1. Nom de l'infantó, des de la primera edat fins que té de set a deu anys. (Borges, València, Balears.)
2. Persona gran que fa coses impròpies de la seva edat. (Artà.)

Ninó, ninona. — Nen o nena que encara no caminen. (Artà.)

Nen. — 1. El fill, eixint de néixer. 2. El fill o la filla que encara mamen : *nen de mamella.* (Valls.) 3. La criatura que encara porta bolquers, o fins que enraona (Cat.); o bé fins que arriba als dotze anys (Veciana); o des que comença a enraonar fins que té cinc o sis anys. (Torelló.)

Nen de mames es diu, en to de burla, al nen que ja té vuit o nou anys i encara fa rareses. (Centelles.) En molts indrets el nen i la nena són els fills, des de petits fins que prenen estat. A Puigcerdà el nen és el fill primogènit; en canvi, al Llussanès, és el fill darrerament nat.

Noi i noia. — 1. És el nom genèric amb el qual els pares acostumen anomenar el fill o la filla. (Cat.) 2. El primer fill o la primera filla. 3. L'hereu, la filla primogènita. (Vic, Vallès, Llobregat.) 4. El fill o la filla des de petits fins que són casadors. (Cat.) D'ací la dita:

«A la casa que Déu vol bé,
dóna les filles primer.»
(Pineda.)

«Noia finestrera
se cansa d'ésser soltera.»
(Borges.)

La filla que passa un bon picotí dels vint anys, encara és una noia. (Cervera.) Generalment la donzella és una noia fins que es casa. De vegades els nois i noies es permeten llibertats no massa adients ni massa honestes:

«Entre nois i noies
el diable hi fa joies.»
(Pineda.)

Infant de la sang. — Nom amb el qual és conegut a diferents indrets el fill expòsit o il·legítim.

La *Sang* és l'advocació sota la qual és venerada la figura miraculosa i popular del Sant Crist de l'hospital de la ciutat de Mallorca. (Llucmajor.)

Canots. — Nom donat als fills il·legítims. (Eivissa.)

Infantó, s. — El nen petit que encara porta bolquers. (Cat.)

«L'infantó no vol callar,
ni en bressol, ni en cadira,
sinó a la vora del foc,
a la falda de la dida.»
(Bagà.)

Cançó que se sol cantar als infants:

«Arri, arri, borriquet,
que anirem a Sant Benet;
comprarem un formatget

per sopar, per dinar,
per al pare ja n'hi haurà.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

VOCABULARI INFANTÍVOL

pa-pà : pa; *bo-bò* : llemit; *pi-pl* : orinar; *tac-tac* : pegar; *no-nou*: vestit nou; *bub-bub* : ca; *teta-tetei* : ninyera; *mem-mem* : mamar; *bé*: aigua; *no-nò* : dormir; *ni-ní* : nin, nina; *ta-tà* : cavall; *nyam-nyam* : menjar (Llucnajor); *non-non* : dormir.

papà : pare; *ma-mà* : mare; *babu, babi* : avi; *baba* : àvia; *tetu* : germanet; *teta* : germaneta; *tatà, tatanu* : cavall; *tetè* : gos; *teta* : mainadera. (Sant Felú de Guixols.)

titi : ocell; *xexè* : porc; *mamau* : gat; *mam* : beguda; *nyam* : menjar; *bebè* : anyell; *tita* : gallina; *papau, papu* : animal lleig. (Sant Felú de Guixols.)

Noms afectuosos que les mares donen als fills:

Rei d'Espanya, rata de sucre, veiet de ca nostra, prenda estimada, carquinyoli de sucre, poma del ciri. (Sant Felú de Guixols.)

VESTITS DE L'INFANT

Eixovaret. — La roba preparada per l'infant que ha de néixer. (Gandesa.)

Fardellet. — 1. Peces que preparen les dones per a l'infant que ha de néixer. (Poboleda.)
2. El nadó. (Botarell.)

Draps. — Teles que es posen a les criatures de bolquers; hi ha un drap per tapar el melic. (Viladrau.)

Bolcada. — Vestit que duen les criatures, quan les bategen. (Cabaes.)

Bolquells. — Els bolquers. (Alt Maestrat.)

Bandola. — El vestit llarg que les criatures duen damunt el fasset i els bolquers. (Palamós.)

Bolquers. — Els draps de vestir l'infant després de néixer:

«Lleig de bolquers,
bonic pels carrers.»

«El mes de febrer
treu els ordís del bolquer.»

Baquera. — El vestit de la criatura. (Borèn.)

Paltons. — Nom que es dona al vestit blanc que tapa la faixa dels bolquers. (Vic.)

Bernús. — 1. Vestit de batejar. Forma dues capes i té caputxó. (Cat. or.) 2. Abric amb caputxó, de roba basta. Abans el duien els militars, i avui encara el porten els pastors. (Bolvir.)

Bragueta. — Tela que es posa entre les cuixes de l'infant.

Llençolet. — Peça de roba, quadrangular, per a embolcallar el cos de l'infant.

«Les noies de Lloret
duen la camisa més llarga
que el llençolet.»

(Palamós.)

Bondeu. — 1. Cosset per vestir les criatures. (Cassà.) 2. Vestit curt que es posa sobre la bandola. (Sant Felú de Guíxols.)

Fasset. — Camisola de la mainada que duu bolquers.

«Les noies de Batet porten la camisa més llarga que el fasset.»

(Girona.)

Mallot. — Vestit d'infant, tot d'una peça.

El cap de l'infant es cobreix amb diferents peces de roba:

Gamboix (cambuix). 1. Caputxet de tela fina, que cobreix el cap i el cos dels nadons fins a la cintura. (Cat.) 2. Vestidet dels infants, semblant a una toca. (Poboleda.)

Coforra. — Gorra de puntes que cobreix el cap de les criatures. (Palamós, S. Feliu de Guíxols.)

Capçó. — Peça de tela blanca que cobreix el cap de l'infant i va sota la còfia. (Vic.)

Còfia. — Peça de seda, de tela fina, amb les vores en forma de cresta, que serveix per a cobrir el cap de les criatures. (Cat.)

Galteres. — Part de la còfia dels infants, que dona a les galtes. (Benassol.)

Conya. — Gorra sense visera i amb un llaç de seda a la part inferior. (Espluga.)

Gandaia. — Espècie de paperina o ret de roba, que tapa el cap de les dones i els penja esquena avall. Solament s'usa per disfressar-se. (Tortosa.)

Gorra de caure. — La gorra de palla que es posa als infants, quan comencen a caminar, perquè en caure no es facin mal. (Tortosa, Poboleda.) A la Catalunya oriental aquesta gorra és coneguda per *gorra de cop*.

Pallola. — El barret de palla de les criatures. (Vic, Igualada.)

Capçana. — 1. Espècie de capell de palla, que s'adapta al cap dels infants perquè, en començar de caminar, i en caure, no es facin mal; sol tenir un plomell i es lliga sota la barba, amb betes o cintes. 2. La capçana és, també, un coixinet rodó, foradat pel mig, que les dones es posen sobre el cap per portar el cistell de la roba, o el càntir, en venir de la font. (Cat. occ., Menorca.) 3. És una espècie de circumferència, feta d'esparg, de la trena d'un forc de blat de moro o d'all, damunt la qual es posen les calderes, les olles, les paelles, etc. (Cat., Bal.) 4. Un rodolí. (Tortosa.) 5. Una embriaguesa. (Migjorn Gran.)

Els caminadors. — Són uns aparells de confecció diversa, que serveixen per a acostumar els infants a caminar. (Cat.) Són, també, una espècie de cosset de cuir que es posa al tòrax de la criatura; serveix per a ensenyar-la de caminar. (Vic.)

Escarrutxes. — Espècie de pollera, on es fiquen les criatures perquè aprenguin a caminar.

(Valls.) Amb aquest nom són coneguts els *caminadors*. Nansa de pescar. (Empordà.) *Calçar*. — El posar les primeres sabates a un infant de bolquers.

Si les dones deien quin dia volen calçar la criatura, se'ls moriria. (Catal.) Hi havia el costum de calçar els infants en alguna església de la vila, davant l'altar més venerat de la família. Després se li feien donar alguns passos. Es calcen d'amagat per evitar tot malefici. (Ripoll.) A Poboleda era costum de calçar les criatures a l'església, el dia del Dijous sant; calçades en aquesta diada, si cauen no es fan mal.

II

LES ESPOSALLES

PREPARATIUS DE LES ESPOSALLES, FESTEJAR, PROMETATGE, DEMANAR LA NOIA, CONSENTIMENT, CAPÍTOLS, ENJOIAR, PRESENTS DEL NUVI, LA RUPTURA, CONCOS I TIES, LES AMONESTACIONS

Festeig. — El temps que duren les converses de dos enamorats abans de casar-se. (Borèn.) *Festejar*. — Tenir relacions amoroses un noi amb una noia, o al revés.

Del festejar en ve el compromís, d'aquest el prometatge i per fi el casament. (Cat.) Hi ha joves que *s'encisen*, o tenen un enamorament boig, que en res reparen (Borèn), llavors *s'entabanen* d'enamorats. (Borèn.)

«Es dilluns perquè no és dia
d'anar a veure s'amor,
a dins mon cor tinc tristor,
que en un carro no es duria.»

(Manacor.)

«El dilluns al de matí,
que és principi de setmana,
ella agafa el rentador
i se'n va a rentar bugada
a la bassa del molí,
que el camí ral hi passava.
Adéu, trepitja menut,
balladora de fandango!»
(Sant Feliu de Pallarols.)

«El dissabte és l'esperança;
el diumenge, l'alegria;
el dilluns al de matí
ja surt la tristesa mia.
Tota la setmana penso
l'amor meu a qui el daré:
n'hem arribat al dissabte
i l'he dat a un mariaer.»
(Sant Carles de la Ràpita.)

Festeigs:

«Qui en festeigs i balls no es taca,
té molt bruta la casaca.»

«Val més una hora de festejar
que dues de treballar.»

«Si vols tenir la filla segura, festeja
la mare primer.»

«Lo vell que és festejador,
de l'hivern és una flor.»

«Jo la festeig hortolana
es quatre mesos d'estiu,
perquè, quan arrib me diu:
"Menja meló si en tens ganes."»
(Campanet.)

«Que és estat de diferent,
amor, de lo que em pensava!

Com més bonaça esperava,
més fortuna vaig corrent.
No et penses que per això
es meu cò fassa mudança,
amb fortuna i bonaça
navega un mariner bo.»

(Llucmajor.)

Ensenya-merlots. — Nom que
es dóna al jove que surt de
nits a fer serenates a les fa-
drines. (Ripoll.)

Hi ha una corranda que diu:

«Dos pardals en una espiga
no s'hi poden sostenir;
dos fadrins amb una nina
no s'hi saben avenir.»

(Llofriú.)

El fadrí, quan canta a l'enamorada, diu:

«Si tu fossis llebreta
d'aquest bosquet tant gran,
sempre iria a cacera,
sempre iria caçant.»

(Llofriú.)

«La meva enamorada
n'és filla de Lladó;
mireu-se-li la cara,
blanca com un cotó;
mireu-se-li els braços,
la nea de Canigó.»

(Llofriú.)

«Vaig posar-me a festejar,
no sabia què cosa era;

festejava una samal
sense cul ni cornalera.»

(Girona.)

«No em vingues amb falandengues,
digues si em vols o no em vols;
a casa tinc faves tendres,
guixes, cigrons i fesols.»

(Dues Aigües.)

«Si volen ballar corrandes,
aneu-se'n per aquí en amont,
que les ballen repicantes
amb s'escontier del forn.»

(Llofriú.)

El jove que *té xicota*, després de *declarar-se*, o de manifestar el seu amor a la noia, va, ben aviat, per poder *posar compromís*, que generalment no és més que un festeig formal, o sigui els preludis del prometatge. Quan es *té compromís*, és de rigor que en el ball es guardin les americanes i un altre ball per ballar amb la promesa. (Palamós.)

Atlota. — Nom amb el qual és coneguda la xicota a Mallorca.

«Atlota de sa barraca,
de s'uaestre socarrat,
tu t'has endut el llevat
amagat dins sa butxaca.»

(Migjorn Gran.)

«Pensant posar-me el giró,
la guitarra en som guarnida,
me n'auí, tocant, tocant,

a la casa de l'aimia,
camí ral de la despedideta de l'amor,
camí ral de la despedida.»

(Llofriú.)

«Caretta de serafi,
agraciada en quant fas,
diverteix-te amb qui volrás,
sols que te casis amb mi.»

(Lucmajor.)

Els joves que volen casar-se solen enraonar i

Fer vistes. — Veure's, conèixer-se un noi i una noia, el casament dels quals ha estat concertat en una festa o reunió preparada per llurs amics o parents. (Borèn.)

Vistaire. — El jove que va a vistes. (Borèn.)

Prometre's. — És el que sol venir

quan les *vistes* han durat prou. *Promès.* — Aquest nom generalment no s'aplica sols al qui ha donat promesa de casament, sinó senzillament al festejador, al qui té relacions amoroses amb una noia, encara que no sigui oficial el prometatge. (Cat., Bal., Val.)

En ésser un jove promès, pot anar a casa de la noia promesa; en canvi, la noia defuig el tracte amb tot altre jove, i balla solament amb el seu promès. (Borèn.)

N'hi ha que són *promesos de pares*, que és quan els pares del jove han demanat la noia per ell. El jove té entrada a casa de la noia, i en els balls ballen sempre junts; si un altre jove vol ballar amb la noia, ha de demanar permís al promès. (Sant Feliu de Guíxols.)

A Alcalà de Xivert la promesa formal que es donen els dos de contraure matrimoni se'n diu *paraula de casament*. Segueix després el que és demanar el consentiment dels pares per casar-se amb la seva filla. Són els pares del minyó, o, a falta d'ells, el tutor o més pròxims parents els qui fan la petició formal. Això no obstant, no és més que la ratificació dels parlaments particulars que ja s'hauran tingut els joves. (Palamós, Cat., Bal.)

Després que s'ha demanat la noia es fa l'àpat de prometatge, que sol ésser un dinar o un sopar celebrat a casa d'un dels pares dels promesos, al qual concorren els més íntims de la família. El dia en què es feia el *til·let* es reunien els pares, parents i amics d'ell i d'ella juntament amb el rector o vicari, fent una gran gresca. (Petra.)

Consentiment. — Aprovació de casament donada pels pares o tutors al fill, filla o encomanat menor d'edat. (Cat., Bal.,

Val.), que també té el nom de *consell*. Tenia lloc després o abans de l'àpat de prometatge.

Els pares dels dos promesos van sols, i d'amagat, a donar el *consentiment* o *consell* a casa del notari eclesiàstic. (Petra.)

De vegades els promesos es *deixen*, i llavors es desfà el festeig o el prometatge de casament. (Borèn.)

Escriure es til·let. -- Se'n diu de donar consentiment de casament, que els pares del nuvi i de la núvia donen a casa del vicari o del rector, si aquests no van a casa de la núvia. (Mallorca.)

Donar els noms. -- Inscriure's a la casa rectoral abans de contraure matrimoni. (Llucmajor.)

Donar ses oracions a rebre. -- Examinar-se de doctrina cristiana davant el rector per casar-se. (Llucmajor.)

Fer els capítols. -- Escriptura que és costum de fer a casa del notari, en la qual s'assenyalen els drets i deures dels dos contraents en l'administració de llurs béns.

Els homes bons. -- Són dos homes nomenats un per banda dels contraents, els quals intervenen a fer els capítols i aplanen les dificultats que surten en preparar-los. (Maldà.)

El convit de comiat de solter. -- És costum, si no general força seguit, que quan es vol casar un jove que té una colla de companys habituals, els obsequia amb un àpat de comiat, quinze dies abans de casar-se. (Palamós.)

Enjoiar o anar a comprar joies. -- Anar els nuvis amb llurs famílies a comprar joies per la núvia algunes setmanes abans del casament. (Falset), o el dia que es fan els capítols.

Les joies que és costum de comprar són:

Adreç. -- És el conjunt de joies (anell, arracades, agulla) que el nuvi regalava a la núvia. (Sant Feliu de Guíxols.)

Aliança. -- Anell de casament. (Sant Feliu de Guíxols.)

Anell. -- Present que fa el promès a la seva promesa, que duu als dits de la mà en senyal de fidelitat. (Cat., Bal., Val.)

«Anell al dit
honra sense profit.»
(Maldà.)

Agulla. -- És una vareta prima, de metall preciós, que acaba en una punta per un extrem i per l'altre remata amb una bola, placa o altra figura artística muntada de pedres pre-

cioses i perles. Serveix per a ornament, posada damunt el pit. (Cat., Bal.) També serveix per a subjectar el mocador o la corbata. (Cat.)

Or. -- Són les arracades que el nuvi dóna a la núvia. (Olocau.)

Comprar sa fermança. -- És, a Mallorca, comprar els presents que fa el nuvi a la núvia, o sigui: S'anell, ses arracades, sa botonada d'or, es cordoncillo, es cadenó, ses braceroles, sa creu d'or. (Llucmajor.)

Fernat. -- És el conjunt de coses que es donen a la núvia.

Arracades. -- Són les joies més o menys artístiques que, penjades d'una anella, es porten sospeses de l'orella i serveixen d'ornament. (Viladrau.)

«Si falten arracades
hi falten abraçades.»

«Si no hi ha arracades
no hi ha abraçades.»

(Maldà.)

Arres o *Fer donar arres*. — És la quantitat lliurada en diners i en espècie a la cerimònia del casament. (Tortosa.)

Parament. — El mobiliari dels nuvis.

Promesa. — Quantitat en diners o en finques que el nuvi s'obliga a deixar a la muller, o vice-versa. Els vidus generalment fan promesa a la qui va a casar-se amb ells, sobretot els vidus amb fills. (Llucmajor.)

Erres. — Són les pastes que el dia del casament es donen de

present al rector. Les sol passar una noia de l'acompanyament. (S. Carles de la Ràpita.)

Pernot. — És el dot que la jove porta a la casa on viu, després de casada. (Girona.)

Dot. — És la quantitat en metàl·lic o en finques que es dona a la núvia. El nuvi o el seu pare l'asseguren.

Donació. — Abans era costum de donar a la dona, en casar-se, una calaixera, un o dos matalassos, una dotzena de llençols, camises, etc. (Poboleda.)

Barra. — És un present de torrons, confits i altres dolços, posats en un mocador nou, que fa el fadrí a la núvia en temps de fires. (Olocau.)

És una dita general que

«Qui en joies gasta el dot
de sa muller es janot.»

(Maldà.)

A més dels presents del nuvi, hi ha les robes, que són aquelles penyores de vestir que es fan les dones abans de casar-se i que porten a casa del marit. (Cat., Bal., Val.) La núvia ha de portar dues coixineres, i el nuvi altres dues; l'endemà de la boda es posen damunt el llit i s'ensenyen als que van a veure les robes. (Petra.)

Aixaguar. — El conjunt de robes que la núvia ha de portar a la casa. (Alcalà de Xivert.)

Regatejar les robes. — És el discutir les robes que s'havien de donar a la núvia. De vegades per un gipó es desfeia un casament. (Terrassa.)

Desfer el casament o enviar carta de desengany, o renyir, o partir palles. — És l'acte en virtut del qual els futurs contraents, o bé les persones interessades d'una o d'altra part, es neguen a la celebració del matrimoni que s'havia convingut o tractat. (Viladrau.)

Quan es desfà el casament, un dels dos promesos ha d'anar a casa del rector o vicari a dir que siguin anul·lats els papers de consentiment o prometatge. (Petra.)

Desnonar. — És, quan dos promesos han renyit, anunciar a una de les parts que el prometatge és romput.

«Carabassa me n'han donada,
carabassa de rabaquet;

m'estimo més la carabassa
que no pas l'hereu Marquet.»
(Calaf.)

Desfer un casament. — Rompre unes relacions, etcètera. (Palamós.)

Aquest acte és conegut vulgarment per *donar carabassa*, que és el rompre les relacions dos que festegen i la noia declara que no vol saber res del jove. (Cat., Bal.)

«Sa meva guitarra diu
Marianna! a cada passa.
Si m'has donat carabassa
la guardaré per s'estiu.»
(Migjorn Gran.)

Els joves que han tingut *carabassa* solien fer l'*enramada*, o *carabassada*, a la núvia; costum ara perdut, que consistia a embrutar de mangra o d'una altra cosa la façana de la casa d'una noia que havia desairat o deixat el seu galantejador. (Igalada, Vic.)

«Enramada li fas?
Tu t'hi casaràs.»
(Lleida.)

També es diu *enramada* l'ornamentació del portal de la casa del nuvi amb branques verdes i murtra escampada, per rebre la núvia. (Llucmajor.)

Del disgust d'una carabassa hi ha jove que no es casa mai, i llavors és un

Conco. — 1. El fill o germà que es queda solter a la seva casa pairal (generalment sense ofici ni benefici) i fa vida familiar amb l'hereu. (Cat., Bal., Val.)
2. L'oncle, el germà del pare o de la mare, o els marits de les germanes del pare o de la mare. (Balears.)

Onclét. — Nom amb el qual es anomenat el *conco*. (Palamós.)
Quedar per tia o *per vestir sants.*
— Es diu de la noia que no pot casar-se o que no es casa i, quedant soltera, s'entreté, a

la casa pairal o en una altra, en obres misericordioses i pietoses. (Cat., Bal., Val.)

«Xiqueta, si avui un novio
no pesques, havent-n'hi tants,
pobreta, que t'han de fer?,
és que has nascut per sé
arregladora de sants.»
(Vinaroç.)

Tieta. — La noia que queda a la casa pairal sense casar-se i fa vida comuna amb l'hereu o germà casat.

Vincle. — És el nom que es

dóna, al Maestrat, a la germana del pare o de la mare, que queda per casar a la casa pairal.

Llegítima. — Part corresponent del patrimoni patern que l'hereu dóna als seus germans fadrísters. (Cat.)

Hereu. — El primer fill que neix d'un matrimoni, per ordre general. Pot fer, el pare, si ho considera convenient, hereu a qualsevol altre fill, si el primer no compleix, o no té suficient capacitat per complir com deuria.

Jove. — Nom amb el qual són coneguts la dona de l'hereu i l'home de la pubilla. (Isil.)

Pubill. — L'home que entra de gendre en una casa, o el que

ha contret matrimoni amb una noia que ha d'heretar un patrimoni. (Cat., Bal., Val.)

Amonestacions o amonestar. — Es el publicar, poques setmanes abans del casament, un matrimoni projectat, durant tres festes seguides, a l'hora d'ofertori de missa major, per tal d'inquirir si hi ha cap impediment que el pugui desbarbar. (Cat., Bal., Val.) «Tirar cap avall per sa trona» (Llucmajor) o «Tirar trona avall»: Fer les amonestacions. (Igualada, Falset, Tarragona, Poboleda, Borèn, Palamós.)

Espenar. — Nom que equival a amonestar. «Avui l'han espenat»: Avui l'han amonestat. (Poboleda.)

A Borèn de l'acte d'amonestar se'n diu *trencar les cames a la núvia*, i es diu que un ja està *amonestat* quan s'han publicat o anunciat per tres vegades les proclames de matrimoni projectat. (Falset.)

El vestit de casament, d'enterraments i d'actes solemnes dels pagesos de Mallorca era: *calçons* amb bufes, *xamarra*, *capa*, *capell ample* i *negre*; els muntanyesos vestien *cota*. (Llucmajor.)

Llicència closa. — I. Casar-se, precedir les amonestacions (Palamós.)
 contreure matrimoni sense fer

CAMÍ DE L'ESGLÉSIA, L'ACOMPANYAMENT, PERSONATGES DE L'ACOMPANYAMENT, LA LIGACAMA, ELS GORRATS, MUL DE LES ROBES, LA CAVALCADA, EMBARASSAR ELS CAMINS, GALEJAR, PAGAR LA BANDA, L'ESCALIBARI, LA BARRERA, EL TRIBUT DE CASAMENT

Acompanyament. — El grup de parents i d'amics que, en anar i en venir de l'església, acompanya els nuvis. (Cat.)

En anar a casar-se els parents propis acompanyen els nuvis. En tornar de casament acompanyen cada nuvi els parents de l'altre consort. En arribar a la casa, la núvia és presentada, pel seu parent més pròxim, a la sogra, que s'està dreta al primer graó de l'escala; es donen l'abraçada, i la núvia, acompanyada per la seva nova mare, pren possessió de la casa. (Borèn.) La parentela de la núvia l'acompanya a l'església, igual que ho fa amb el nuvi la seva.

En sortir de l'església van a prendre un refresc a casa de la núvia, i després van a dinar a casa del nuvi. (Petra.) En eixir de l'església, la comitiva va a casa del nuvi, on els casats de nou besen la mà dels pares d'ell, prenen un refresc i després van a casa de la núvia, on besen la mà dels pares d'ella; després prenen un altre refresc. (Vilareal.) Després del casament es fa una xocolatada a casa del nuvi; es passen els nuvis per tot el poble, acompanyats dels amics, que toquen músiques i canten cançons al·lusives als nuvis. Al migdia es fa un solemne dinar, i a la tarda van a ballar a les eres, fins a estar ben cansats. (Atzaneta.) Es porta un parell de gallines damunt la càrrega de la roba de la núvia. (Torre de Capella.) El *bossey*, que és el pare de la núvia o el que en fa, va a l'acompanyament. És el darrer de la comitiva de la boda, portador del dot de la núvia i encarregat de pagar totes les despeses de viatge i de boda. (Borèn.)

En anar al casament, sortia una caravana d'animals i criats per dur la núvia i per dur les robes. Els criats portaven un mocador de seda creuat per l'espatlla esquerra a l'aixel·la dreta. Cada criat servia el seu cavaller, menys el que duïa les robes, que no servia a ningú.

A la nit, quan els nuvis eren al llit, se'ls duïa el brou; els convidats se'l bevien a la taula.

Els administradors dels sauts de cada poble per on passava la comitiva, sortien amb la Mare de Déu i l'aigüerosera, estiraven una cinta de banda a banda del camí i no se'ls deixava passar fins que havien fet caritat. (Veciana.) A Viladrau s'embarassa el camí amb pedres, arbres, etc.

Entre els pagesos és costum que el casament surti de casa de la núvia, i, una vegada celebrat, es torna a la casa d'aquesta, on es mengen *coquetes de Maria*, *pastissets* i *cocs*. Després es va a passejar pel poble; els que van al davant toquen *guitarres*, *guitarrons* i *ferrets*, i canten cançons (la jota tortosina). Després de dinar es torna a fer la mateixa passejada pel poble. (Sant Carles de la Ràpita.)

Els personatges de l'acompanyament eren els següents:

Arcabots. — Eren els amics del nuvi encarregats per ell d'anar a cercar la núvia : una mena de fadrins majors.

En trobar-se la comitiva, dels arcabots, la núvia i els seus, amb la família del nuvi s'entaulava el següent diàleg:

« — Poncella la volem!

— Poncella la duem;

si no ho és, bé ens hoensem!»

i amb un espetec de gales es juntaven les dues comitives, i tots plegats anaven a l'església a celebrar el casament.

Els arcabots portaven també de casa de la núvia un parell de gallines per fer brou per als nuvis, i es tiraven molts confits.

Ara, aquesta paraula ja no és del domini públic; i ningú no li coneix aquest significat, més que les persones velles de pobles de pagès. (Palamós.)

Fadrí major. — 1. És el germà, parent o amic del nuvi encarregat d'anar a casa de la núvia, el dia que ha de casar-se, a demanar-la per sortir de casa i acompanyar-la i guardar-la durant tot el dia, sense permetre que el nuvi li parli. Fins té el dret de posar-li la lligacama abans d'eixir de la casa per anar a casar-se. (Cat.)

«Carrer amunt i carrer avall
som perdut la lligacama;
pagaria un duro d'or
que el promès l'hagués trobada.»

(Sant Feliu de Guíxols.)

A la nit serveix el brou als nuvis. (Vallès, Llussanès.) 2. El jove en cap que presideix el jovent en les festes i tertúlies de poble. (Isil.)

Pare dels boigs. — És l'home casat convidat a les esposalles, que és l'engrescador de diferents tabalades durant el dia de les bodes, contrari a la núvia i favorable al nuvi. (Viladrau.)

Mosso de la roba. — El traginer encarregat del matxo que duu les robes de la núvia. (Borèn.)

Gorrats. — Són les gallines que es pengen sobre la càrrega de la roba de la núvia que no es pot transportar amb carro. (Torre de Capdella.)

Matxo de la roba. — Animal que va davant de tota la comitiva de la boda i duu les robes de la núvia. A més de les robes duu un matalàs i tres o quatre gallines, que serveixen per pre-

parar el brou que, a la nit, es porta als nuvis. (Borèn.)

Colcada. — És l'acompanyament muntat o rodat per conduir la núvia al poble o a la possessió (masia) del marit.

«Rumbosa fou la qualcada
conduint n'Aina a can Pau...»*

Embarrassar els camins. — Barrar el pas dels camins veïns al poble amb grosses pedres, quan els nuvis van a l'església o en tornen. (Poboleda, Viladrau.)

Galejar. — Quan passen els nuvis, o quan són a la casa, és costum de *galejar* amb pólvora, per tal de defensar-se dels que volen *robar* la núvia. (Viladrau, Isil, Balaguer.)

Pagar la banda (fer). — Posar una faixa estesa de banda a banda del camí per on han de passar els nuvis, i obligar-los a donar una almoïna per una confraria, per tal d'obtenir pas lliure. (Balaguer.)

Escalibari. — És el tribut que paga una comitiva de boda a la barrera que se li fa al poble per on passa. Aquesta quantitat s'esmerça en vi o beguda, que es beu alegrement per tot el poble, i aquest vi és anomenat *vi de barrera* o, també, *vi d'escalibari*. (Borèn.)

Barrera. — En sortir de l'església, i quan uns nuvis forasters passen pel poble, el fadrí major i un altre jove solen estendre de banda a banda del camí per on han de passar, una llarga cinta de seda; a la vegada ofereixen als nuvis i a

* COSTA I LLOBERA, *La Masia*, "Poemes de l'Agre de la Terra".

l'acompanyament pastes i licors. Complerta aquesta cerimònia, els nuvis, abans de passar avant, han de donar alguna almoïna. (Isil.) «Fer barrera», «Pagar la barrera»: Parada que fa la comitiva de boda a tots els pobles i llogarrets per on passa, en les quals rep els obsequis que se li fan. (Borèn.)

Tribut de casament. — Temps enrera quan uns nuvis forasters passaven per un poble, els joves els barraven el camí, i no podien passar avant fins que havien pagat el beure. Ara les dues majorales del Roser es posen al cancell de l'església amb una cinta estirada, i els nuvis no poden eixir fins que han fet una almoïna, que ha d'ésser en moneda d'argent. En agraïment les majorales ofereixen a la núvia una toïa de flors. (Maldà.) A algun poble de Mallorca hi ha el costum que, arribats els nous casats de l'església, s'asseuen vora una taula, amb un

mocador estès al damunt, per rebre les enhorabones, i la gent va desfilant i deixant diners sobre el mocador, que els nuvis arrepleguen com obsequi dels amics.

Companatge. —

«La ràbia no té regit,
i s'amor no té llinatge,
i sa son no espera el llit
ni sa talent companatge.»
(Migjorn Gran.)

Bajoca. —

«Maria, pel bé que et vui,
no et casos a la Ribera,
que et faran menjar bajoques
i caps de carabassera.»
(Borges.)

Argelaga. —

«Quan l'argelaga floreix,
la fam creix;
quan bajoca,
a tots toca;
quan grana,
ja s'acaba.»

«Una dona d'Urgell
portada a la Segarra,
vet ací una argelaga.»

EL NUVIATGE, LA NÚVIA, EL NUVI, EL JOU, REFRANYS POPULARS DEL CASAMENT, MARIT I MULLER

Núvia. — 1. La noia que està a punt de contraure matrimoni. 2. La casada de nou. (Cat.) És més general, emperò, la denominació primera.

«En les bodes qui menys menja és la núvia.»

(Girona.)

«Trista roman sa novia,
com ses noceres se'n van,
emprò ella roman
amb sa millor companyia.»

(Lluçmajor.)

Nuvi. — 1. L'home que està a punt de casar-se. 2. L'home casat de nou. (Cat., Bal., Val.)

El nuvi, al moment de contraure matrimoni, lliura els presents a la núvia i li diu:

«Eixes arres i anell te done
en senyal de matrimoni.»

(Alt Maestrat.)

Nuviatge. — La roba i els presents de boda que s'ensenyen solament als convidats després de dinar.

Figuren entre el nuviatge els presents que la jove porta a les dones de la casa on entra, i que són : Mocador del cap, de seda, per les cunyades, mocador de llana per la sogra, unes sabates per les criades i un mocador-corbata de seda pel fadrí que ha acompanyat la càrrega de la roba. Aquest fadrí se'l coneix amb el nom de *mosso de la roba*. (Borèn.)

Jou. — A la missa de velacions es posava damunt el cap de la núvia i damunt les espatlles del marit un drap anomenat *jou* (Vinaroç); és la tovallola que es posa a les espatlles dels que es casen, el dia del casament (Guiamets); el *jou* que es posa als que es casen (Tortosa.)

El *jou* vermell era pegador, tota vegada que es temia que el marit pegués aviat a la muller (Alcalà de Xivert). A l'Alt Maestrat el *jou* és de color morat.

En tornar del viatge de noces es feien presents de ramellets als nuvis (Poboleda).

Casori. — El casament; coses que fan referència al casament.

(Migjorn Gran.)

Casament. — El que és el casament ho diuen els refranys:

«Home casat,
burro espatllat.»

«Qui no sigui bo per casat que no
enganyi cap dona.»

«Qui es casa per l'interès,
ja ens ho dirà després.»

(Migjorn Gran.)

«Després de casada la filla ixen els
gendres.»

«Un peu nu, l'altre calçat.»

«Val més casat que condemnat.»

(Migjorn Gran.)

«Casar-se fora del veïnat,
o es vol enganyar o s'és enganyat.»

«Abans que et casis pensa-hi cent
vegades.»

Amb les variants:

«Qui es casa fora veïnat,
o enganya o és enganyat.»

(Viladrau.)

«Amor de germans,
amor de cans.»

«Com més parents,
més calents.»

«Qui a fora a casar-se va,
o s'enganya o va a enganyar.»

(Migjorn Gran.)

«De casar i sembrar no se'n poden
donar consells.»

Amb la variant:

«Del casar i del sembrar
consell no en vulguis donar.»
(Maldà.)

«Es casar no fora res,
si al cap de l'any no fossin tres.»

«Per foc i muller
no surtis d'es carrer.»
(Migjorn Gran.)

«Per ta filla acomodar,
no vulguis anar a captar.»

Amb la variant:

«Per casar filles donzelles,
no veneu bous i esquelles.»
(Palamós.)

«Pensen els enamorats
que tothom té els ulls tancats.»
(Maldà.)

«Ja pot estar content el casat,
si la muller li fa costat.»
(Maldà.)

«Per ser un mal casat val més quedar-
se fadrí.» (Cat.)

«Diuen que en haver dit sí
ja no poden tornà arrera,
perquè hi ha una barrera
que tanca fins al morí.»

«Com t'hauran de publicà,
hauran de mudar de trona,
sa que hi ha no serà bona
perquè de veia caurà.»

«Jo venc a dir-vos,
amb ses xereries,
que, en no casar-vos,
vos morireu, ties.»

«Maria, Maria,
Maria pensa-hi;
que en ésser casada
ja no hi ha remei.»
(Llucmajor.)

«De diners i de bondat,
la meitat per la meitat.»

«Si no vols casar-te mal,
casa't amb ton igual.»

«Si vols bé casar tes filles,
no les facis mai pubilles.»

«Una noia costa més de criar que
de casar.»

«Abans de casar,
molt hi has de pensar.»

«Casau-vos i vos diran vós.»

«Qui té casa i se casa, només ha de
cercar pa.» (Llucmajor.)

«Lo casament ve de Déu.»

«Cada olleta té sa tapadoreta.»
(Alcalà de Xivert.)

«Casament i venda, tot ho trenca.»

«De casament no n'hi ha cap de pobre.»
(Maldà.)

«De casar-se jove i llevar-se de matí
ningú se n'ha hagut de penedí.»
(Maldà.)

«Va més just que el casament de
Cervera.»

«Casar, casar i a l'abadia
a buscar pa.» (Maldà.)

«Casament i mortalla,
del cel davalla.»

«Casar-se i morí,
un sol camí.» (Borèn.)

«Casar-se i el mal dia,
no ve en un dia.» (Poboleda.)

«Casau-les que les atanyareu» (domi-
nareu).

(Borèn.)

«Qui té filles per casar,
prengui borres per filar.»

(Maldà.)

«Aconsola't a gastar
si et vols casar.»

«De riure la van casar, i ella plorava.»

«En no agradar,
no casar.»

(Maldà.)

«El dia que et cases,
et cures o et baldes.»

«Qui no té sinó una filla,
la mal casa o la mal cria.»

(Maldà.)

«Si vols casar-te bé,
casa't al mateix carré.»

(Vinaroç, Sant Carles de la Ràpita.)

«Si vols estar ben casat,
a la casa del costat.»

(Vinaroç.)

«Casament sense fills, és dia sense sol.»

«Casa't, Pere,
que el mal any t'espera.»

(Maldà.)

«El casament i la caixa,
del cel baixa.»

«No hi ha cap casament pobre ni
cap mort rica.»

(Sant Feliu de Guíxols.)

«De dues cases fer-ne una»: Casar-se
l'hereu amb la pubilla.

(Maldà.)

«No és ben casat
qui no ha estat a Montserrat.»

«A Montserrat,
vés-hi casat.»

«Els que es casen en dilluns,
al cap de l'any són difunts.»

«Tothom castiga la mullè,
menys aquell que la té.»

«La dona amb qui et casaràs,
fes que sigui del teu braç.»

«Casar, casar,
de lluny fa riure,
de prop fa plorar.»

«Qui es casa amb amors
viu amb dolors.»

«La doua que és casada,
en lo bou és albergada.»

«L'home ben casat ha de tenir deu
anys més que la dona.»

«Quan un home es vol casar,
via fora!, ha de cridar.»

«Quan vagis a casament
sies prudent.»

«Lo meló i casament
ha d'ésser encertadament.»

«Casament per interès,
jamai eucertat és.»

«Qui es casa amb interès,
mosso de sa muller és.»

(Maldà.)

«Casaràs tou fill quan voldràs,
i la filla quan podràs.»

(Sant Carles de la Ràpita.)

«Ni en divendres ni en dimarts
no et vulguis casar ni embarcar.»

(Girona.)

A les Balears es creu que dintre l'any hi ha un divendres maleït;
d'ací la por de contraure matrimoni en aquest dia. (Manacor.) El

néixer en divendres porta desgràcia; es creu que els ximplets hi neixen. (Torelló.)

El casament és també conegut amb el nom de *boda*, derivat del llatí *VOTA*. Aforismes:

«A boda i a fillol,
qui no t'hi convida
no t'hi vol.»

«Les bodes de fora vila
no s'acaben en un dia.»

«No hi ha boda sense flors
ni mortalla sense plors.»

«Qui més riu a la boda,
més plora a l'absolta.»

(Maldà.)

«En un any de traspàs
no et casis pas.»

(Maldà.)

«Qui als trenta no és casat,
i als quaranta riquet,
als cinquanta és un ruc,
i als seixanta, mort de fred.»

(Alt Maestrat.)

«Un dona m'ha dit 'vui
si volia sè el seu gendre,
que té una filla tendre
i la posarà en remui.»

(Manacor.)

«Ma mare empenyo n'ha pres
que vol es gendre forner;
jo el vui picapedrer,
maldament mai tenga res.»

(Mallorca.)

«Una dona guanya un sou,
i si fila, dos doblers,

i si és casada, endemés,
de sofrir s'home en té prou.»

(Llucmajor.)

«No hi ha cap casada
que no porti sa cullerada;
qui més plena, qui més coromullada.»

«La donzella retirada
serà la més ben casada.»

«La dona que és ben casada,
no té sogra ni cunyada.»

(Maldà)

Fer casament doble. — Fer dos casaments a la vegada, o sigui, pare i fill amb mare i filla, o al revés. (Palamós.) Frases: «Fan la volta amb un pi i ja són casats», «Casar-se és tall gros», «Haver menjat pa d'ansies», «Lligar el xerrac». (Sant Feliu de Guíxols.)

Novensans. — Els casats de nou. (Vinaroç.)

Noces. — Festa del casament.

«A nocés i a parida,
no es va, si no es convida.»
(Migjorn Gran.)

Porquera. — La primera dona.

«La primera, porquera;
la segona, senyora.»
(Borèn.)

Quan es casa un vidu encenen a la nit una foguera davant la porta de casa seva. (Vinaroç.)

Després del casament es tiren confits (Olocau.)

Quan s'anava al casament es prenen candeles i una panereta de coques; les candeles s'encenien durant el casament, les coques es regalaven al rector. (Poboleda.)

Els casaments es feien al vespre; els que acompanyaven els nuvis i la mainada cridaven:

«Al nuvi, fil i filosa,
que li pica el pebre
del davant i del darrera.»

(Vinaroç.)

Vaca. — La dona que mana a
casa, o que porta les calces.

Cavall. — L'home que mana
a casa.

Va morir un home molt ric, que tenia dues ramades : una de vaques i una altra de cavalls. En el seu testament va ordenar que és donés una vaca o un cavall a cada casa del poble, segons que hi manés l'home o la dona. Arreu tornaven les vaques i volien els cavalls. En arribar a casa del ferrer del poble, li preguntaren qui manava a casa seva; indignat i donant cops de mall digué que volia un cavall blanc. La dona arriba a casa i li diu : «— Què vols fer d'un cavall blanc, que amb el fum i la pols de la botiga s'ennegrirà? Vés a demanar un cavall negre.» Ho féu el ferrer, i en preguntar-li per què volia canviar, s'excusà amb la dona, i li donaren una vaca. (Sant Carles de la Ràpita.)

Lluna de mel. — Temps que segueix al matrimoni, d'alguns mesos de durada.

Casadets. — Una flor primaveral; la seva mata i la seva flor s'assemblen a les maduixes. (Borèn.)

Marit. — El nom que les dones casades donen al seu espòs. «Són marit i muller», «Sembren marit i muller.» (Cat.)

«Qui té mal al dit
i el marit bonic,
tot sovint se'l mira.»

(Pineda.)

«El bon comportament, el marit
a la cara el porta escrit.»

Amb la variant:

«La taula i el bon marit,
a la cara es porta escrit.»

(Manresa.)

«Al marit la muller sana.»

«A la taula i al llit,
la dreta al marit.»

«Marits i mullers
sempre en passen pels carrers.»

«Al marit amar-lo com amic
i tèm-lo com enemic.»

«Cansalada i ous fregits
llevem la vista als marits:
No saber veure els defectes de les
mullers. (Gandia.)

«La muller a son marit
tinga-li net el llit.»

«Allà on hi ha el marit
hi ha Madrid.»

«Marit i muller
a la vellesa s'han de menester.»

«Mon marit, balle l'han fet;
enguany matarem porcella,
cabra, cabrit i anyella,
brossat i olles de llet.»

De vegades el marit és gelós de l'esposa, sobretot si és bonica:

«Marit gelós, dona bonica.»

«Dona bonica i marit gelós,
mai no tenen repòs.»

«Si marit i muller es parlen amb
criança, mal va la dansa.»

Amb tot i això:

«Raons de marit i muller,
de la taula al carrer.»

De vegades la muller es queixa de la irreligiositat del seu marit:

«Pare, jo tenc un marit
més moro que cristià,
a missa no vol anà
ni cren en Déu infinit.»
(Manacor.)

o li fa alguna befa; així ho conta la següent cançó:

Mon marit tenia enveja
de menjar carn de cabrit;
vaig matar-li una cabrassa
que nou anys 'via nodrit.
Tant que l'amava lo meu marit, dones;
tant que l'amava lo meu marit!»
(Llofriu.)

Muller. — El nom genèric per
assenyalar l'esposa, usat, es-
pecialment pel marit.

«Foc i muller,
del mateix carrer.»
(Manresa.)

«Si vols ésser ben casat,
pren la muller del veïnat.»

«Qui lluny a casar-se va,
enganyat ve o enganyat va.»

Cal escollir una bona esposa, ja que:

«Qui té cènia (sínia) i mala muller,
no li falta mai què fer.»
(Manresa.)

«La mala muller fa envellir més que
molts anys.»
(Manresa.)

La cobejança no pot guiar mai el casament:

«Qui es casa per interès,
esclau de sa muller és.»

En català antic trobem el següent refrany:

«Hajats cativa de gran preu e muller ab poc dot.»

Els defectes de la muller sols es veuen després del casament:

«Muller que no menja amb vós,
aprés menja més que dos.»

No es pot, però, intervenir en les seves discussions:

«Les baralles de muller i marit,
de la taula al lit.»

D'ací prové la dita:

«Entre marit i muller,
no hi siguis manifestser.»
(Pego.)

perquè

«Marit i muller, dintre d'una olla.»
(Pineda.)

Encara que el marit estimi molt la muller, no ho pot exterioritzar massa:

«Si lloes molt a ta muller,
seràs tingut per grosser.»

La muller s'ha d'estar a casa per cuidar del marit:

«En la vida, la muller
tres eixides ha de fer.»
(Manresa.)

Cal també que la muller sigui

«Ni lletja que espanti,
ni maca que mati.»

Casada. — La dona que ha pres
l'estat del matrimoni.

«La dona sense arracades
sembla un ruc sense morralles.»

Jove. — La dona de l'hereu. (Vic.)

Dona. — Nom vulgar amb el qual
el marit anomena l'esposa.

Sogre. — El pare del marit o
el pare de la muller.

El sogre es caracteritza per la bondat : «És un sogre bonatxó,
«T'hi estàs com a cal sogre».

Sogra. — És el nom amb el qual
és coneguda la mare del ma-

rit o, també, la mare de la
muller.

La sogra es caracteritza pel seu mal geni i per ésser la sembra-
dora de la discòrdia : «Estan com *sogra* i *nora*» (Montblanc), «Quina
sogra que siràs» (Guissona).

D'una persona rara es diu que «Té un geni com una sogra» (Vi-
naroc).

Encara que la fama faci les sogres reganyoses, no ho són totes, però
ho són en majoria:

«Per bona que sigui la sogra,
millor qui no en troba.»

«Bona és la sogra,
però millor si la terra la cobra.»
(Pineda.)

«No hi ha millor fossada
que la sogra enterrada.»
(Calaceit.)

I és que

«La dona ben casada
no té sogra ni cunyada.»

Del contrari, passa que:

«Sogra i nora?
L'una riu i l'altra plora.»
(Pineda.)

La dita popular és que una sogra que feren de sucre, encara amargava (Burriana, Gandia), i la que era més bona, encara el cap del nas li amargava (Manresa).

Per això les noies desitgen trobar un fadrí per casar-se.

«Entre sogres i nores
viuen com un infern;
val més la pau de casa
i un bon fadrí.»
(Olost de Lluçanès.)

I la noia que s'ha casat i ha trobat sogra, cunyada i tia, s'exclama amb amargor:

«Entre quatre dimonis
estic ficada:
entre sogra i marit,
tia i cunyada.»
(Gandia.)

«Ma sogra m'estima molt,
i m'ha promès uns rosaris;
i jo de ma sogra tinc
corona, creu i calvari.»
(Sant Carles de la Ràpita.)

«Demano a Déu que me'n lliuri
de la bruta de ma sogra,
que me n'ha fet farinetes
sense escurar la cassola.»
(Sant Carles de la Ràpita.)

«La sogra me n'ha promès
gipó i mocador de seda;
mon pare sempre me'n diu:
"—Gos que lladra, no mossega."»

Algunes vegades la nora desitja greus mals a la sogra:

«Ma sogra, si vos moriu,
a l'infern jaureu calenta;
perquè donau mal exemple
a un sol fill que teniu.»
(Manacor.)

i bon passatge sereu,
perquè és cert que hi heu d'anar.»
(Felanitx.)

«La sogra,
mal foc la coga.»
(Sant Carles de la Ràpita.)

«Sogra, com vos morireu,
envieu-me a demanar,
que una carta he d'enviar
a l'infern, i l'hi dureu,

Escreix. — Nom que es dona a
la quantitat que cal afegir al

dot del consort que queda vivent, quan l'altre mor, per raó dels interessos produïts pel dot. (Cat.)

Refresc. — Consisteix en dolços de bescuit, confits, galetes, vi blanc, ensiamada grossa (una passada de cada cosa; això per la gent del poble).

Es fa, per tothom, un cop arribats els dos estols de l'acompanyament a la casa dels nuvis, tot just casats, de retorn de l'església. (Llucmajor.)

Dilluns dels casats. — És anomenat així el penúltim dia de Carnaval. (Sant Feliu de Pallarols.)

De vegades la dona no és fidel al marit, llavors, *enganya el marit*; l'home *porta banyes* (Cat.) o és un *cornut*. Molts refranys parlen d'aquesta condició del marit:

«De cornut a borni, poca diferència hi ha.»

«Per sant Pere, festa a Abrera; els d'Olesa, per sant Joan; els cornuts d'Esparraguera per santa Eulàlia la fan.»

«— On és la meva dona, que jo la tinc de matar?»

— Marit, no em toquis l'esquena,

jo te'n tinc de fê agafar; n'anaràs a servi un home, així ho mana la llei; tu en seràs el coronel que t'hauran de coronar; del regiment de les cornes tu en seràs el capità.»

(Llofriú.)

«El cornut és el darrer que ho sap.»

PRESENTS ALS NUVIS, LA PLUJA DE CONFITS, EL BROU,
EL PA D'ÀNSIES, BRUFAR ES NUVIS

La sal. — És costum de tirar sal al llit dels nuvis, d'embullar-los la roba i de revolcar-s'hi els joves. (Poboleda.)

Tivar confits. — És costum d'al-

guns casaments que en eixir de l'església els qui han anat convidats llancen confits als nuvis i a la quitxalla. (Igualada.)

En passar els carretons d'un acompanyament de noces, per llocs on hi hagi gent, els tiren confits (Llucmajor). L'escampadissa de confits es fa després de l'àpat de casament, i dura fins que hi ha trencadissa; se'n diu *pluja de confits*. (Isil.)

El caldo. — Brou preparat amb dues gallines, que el fadrí major ha robat o li han dat a casa de la núvia, que es

duu als nuvis quan són al llit, la primera nit que dormen plegats. (Cassà, Lluçanès, Plana de Vic.)

Al matí les sogres solen portar als nuvis que han dormit plegats per primera vegada, una tassa de brou perquè no es desmaiïn (Bala-

guer, Viladrau). Viu certa recordança d'aquest costum (Costa de Montseny). A Isil aquest brou és anomenat *caldo dels malalts*.

El pa d'ansies. — 1. El pa petit que han de portar els nuvis i tenir-lo present a l'acte del casament. Després de casats sol regalar-se a l'escolà. (Palamós.) 2. Els dos pans que s'ofrenen a l'altar en la cerimònia del casament. (Sant Feliu de Guíxols.) 3. El pa beneït que es dona als nuvis després del casament. (Viladrau.) D'ací ve, segurament, el «Menjar-se es pa de ses

noces»: Estar en plena lluna de mel. (Llucmajor.)

Brufar els nuvis. — Anar a visitar-los el dia o els primers dies de casats i ésser obsequiat per ells amb confits, pastes, bescuits, galetes, *quartos*, torrada, vins i licors; d'això se'n diu *brufar*. Brufar es noviis, brufar sa festa, brufar sa missa nova, brufar es nin, o sa nina; tot es brufa pels pobles mallorquins. (Llucmajor.)

Les majorales del Roser van amb llur plat almoïner i llur pandero als acabaments de dinar de les grans festes de família, com són bodes, primeres misses i, abans, fins en els bateigs principals, i canten les cançons de pandero. Si els nuvis no fan dinar de casament, les majorales van a recollir les almoïnes a la porta de l'església quan en surt la comitiva nupcial. Per a coneixement dels confreres i dels tafaners que no ho són, s'indica a batallades l'almoïna recollida a cada boda. És toquen tantes batallades com sous s'han recollit. El sou, l'antiga moneda catalana tipus, equivalia a un vigèsim de lliura, equivalent, poc çà poc lla, a uns 13 cèntims de pesseta. (Borges.)

ELS CAMARELLS DE GÒSOL *

El nuvi assenyala dos germans o cosins com a camarells de la núvia, els quals l'han de vigilar perquè no caigui de cavall quan la comitiva va a l'església.

Després de sopar, els fadrins fan una cantada davant la casa de la núvia, el dia abans o el mateix dia del casament, i demanen per pujar; els dinen que sí, i els conviden a beure (les camarelles els esperen al cap de l'escala amb coques i un porró de vi, i els fan beure). Els fadrins seuen a terra, mengen i beuen; després fan tres o quatre balls, i, si a la casa hi ha jovent, ballen tota la nit. Altres vegades la casa els dona el pa i els fadrins es duen el vi. El camarell major llesca el pa, que l'amaren amb vi, dintre els perols o altres atuells de la casa, que n'estan plens. Després que han ben begut comencen el *ball del barber*.

Un fadrí, que és el que ha d'ésser afaitat, s'asseu a una cadira; un altre fadrí fa de barber, i els altres fan la sardana al seu entorn, i canten:

* Devem aquesta nota curiosa dels casaments de Gòsol a l'amic Josep Batista i Roca.

«Barberet de Centelles,
pleguem l'afaitar,

que les noies d'aquest poble
afaiten sens remullar.»

El barber duu una tapadora bruta per mirall, uns molls per navaja; el pacient és remullat amb vi del perol ple de llesques de pa; crida que li fan mal, i, a l'últim, cau mort. Aleshores compareix el jutge, mana que els civils agafin el barberet, qui ha fugit; el duen pres; el jutge li pregunta si l'ha mort, a la qual cosa respon que solament l'ha afaitat, i que potser no és mort. Llavors el visita, l'inspecciona, el bufa pel capdavall de les calces i, a l'últim, el mort ressuscita, s'abraça amb el barberet i ballen plegats. Altres vegades ressusciten el mort amb l'olorar herbes medicinals. Quan el ball del barberet és acabat, es diu als fadrins que surtin de la casa, i, de fora estant, canten cançons com aquesta:

«Casadita novenzana,
recrea bien tu marido,
que si no lo recreas bien,
de Dios te vendrá castigo.

Esta noche se te acaba
el título de ser doncella;
mañana por la mañana
serás casadita nueva.»

Bona part dels costums de casament que compareixen fragmentàriament en diferents indrets els trobem reunits a Gòsol: El camarell major, abans de sortir de la casa, posa la lligacama a la núvia; recull el parell de gallines que la mestressa de la casa els dona com a garrot de la càrrega; en pengen una a cada banda del mul que duu el noviatge. Aquestes gallines serveixen per fer el brou que, a la mitja nit, haurà de portar els nuvis. Els camarells han de vigilar perquè no els robin les gallines; això seria un gran afront.

La núvia va a l'església acompanyada de dos camarells i dues camarelles, que són les dues noies més propparentes seves.

La mare acompanya la núvia, filla seva, fins a la grada de l'altar; després de casada, la mare del nuvi la va a rebre a la mateixa grada.

En eixir de l'església es tiren confits; el camarell major acompanya la núvia i la camarella major acompanya el nuvi.

Els dos nuvis presideixen la taula del dinar. Després de sopar la núvia, alguna vegada, fuig de la casa amb avinença dels camarells. Se'n va a casa seva o a casa d'alguna amiga; i ho fa per fer befa al camarell major que està encarregat de vigilar-la sempre.

De vegades els camarells duen un bressol a la cambra dels nuvis i bressen llarga estona. A Sant Llorenç de Morunys feien els possibles per amagar un ninot al llit dels nuvis.

A la nit, després de les esposalles, un camarell feia de metge, visitava els nuvis en el seu llit i, per prescripció d'ell, els altres camarells els servien brou. Les gallines, botifarres, donegal i la resta del brou s'ho prenien els camarells i convidats. (Sant Llorenç de Morunys.)

A Gòsol és freqüent el costum de posar sal al llit dels nuvis.

MOFES ALS VIDUS QUE ES TORNEN A CASAR, ELS ESQUELLOTS

Vidu, vídua. — L'home o la dona que han perdut el consort.

«Viudo sense pollí,
igual que home fadrí.»

«La viuda que és guapa i rica,
amb un ull plora i amb l'altre repica.»

Fer esquellots. — És anomenat així el concert d'esquelles, llaunes i tots altres instruments per l'estil que facin remor, amb els quals s'obsequia un vidu o una vídua quan es casen. (Palamós.)

El soroll que es feia anys enrera amb ferregots, llaunes o esquelles davant la casa d'un vidu casat de nou o en vigílies de casar-se, era enorme. (Igualada.)

El soroll estrepitos que es fa amb corns, esquelles, picarols i llaunes, a la vesprada del dia del casament, entre vidus, no ha pas caigut en desús. (Viladrau.)

Quan es vol casar un vidu és costum que dos joves, comissionats de la jovenalla, s'entrevistin amb el nuvi i li demanin una quantitat. Si el nuvi es conforma a pagar-la, el primer vespre que van a casa toquen una esquellada petita, donen visques al nuvi i van a beure. Si, al contrari, el nuvi és rebec, els joves compareixen davant la casa amb esquelles dels parells de llaurar, bidons, cercols i llaunes, i mouen gran soroll fins a les dotze de la nit, i estableixen dos torns perquè duri més estona; s'hi barregen els casats, i tot el poble veu amb simpatia l'esquellotada. A la fi el vidu ha de capitular o pagar amb escriure la quantitat demanada, que ha augmentat cada dia. (Guimerà.)

És costum de fer esquellots als vidus que es casen fins que paguen vi a la mainada i a la fadrinalla del poble. (Falset.) Era costum de cantar versos al·lusius al casament dels vidus, dos dels quals eren sempre:

«Lo N. se n'ha casat
al punt de la mitja nit.»

(Falset.)

Esquellada. — Són els esquellots. (Sant Carles de la Ràpita.)

Nubarra. — Esquellots. (Olocau.)

Els sarvis. — Són els esquellots que es fan als vidus que es tornen a casar. Es toquen corns, es fa soroll amb esquelles, amb ànfores, etc., davant la casa del vidu o vídua, on es va cada nit a fer un munt de test, fins que paguen el beure.

Fan vidu. — Consisteix en sonar corns, tirar test (olles, gerres,

aufabies cruiades), fer fogates, sonar picarols, i altres estridències, davant ca-seva, quan un vidu o vídua es casa fora de la Quaresma. (Llucmajor.)

«Tu, qui n'ets homo entès,
de sabut passes de mida:
Què va que no saps qui és
s'animal que sent mort crida
i quan és viu no diu res?»

(El corn de viudo que es toca pels esquellots).

(Mallorca.)

Molts d'altres costums d'esposalles es podrien recordar : a Eivissa, per exemple, dies abans del casament, el promès havia de robar la núvia i portar-la a casa d'uns parents on vivia, fins a la diada de les esposalles. Quan s'organitzava la comitiva del casament, la mare havia d'anar al darrera i fer grans plors.

A Sardenya, quan la comitiva del nuviatge passa pels carrers, les dones, de les finestres estant, escampen grapat de farina.

Al país vasc, la núvia és portada a la casa del seu marit a cavall d'una carreta; els bous duen un jou bellament arreglat amb una creu al cim i una pell de teixó al damunt.

Les belles usances de nuviatge i casament que acaben de desaparèixer constitueixen un dels capítols més curiosos i interessants de la història de la civilització del nostre poble.

Els pobles indoeuropeus tenien dos procediments, un i altre expeditius, per contraure matrimoni : el rapte i la compra; de l'un i de l'altre n'hi ha deixalles en els nostres antics costums : els *arcabots* que van a buscar la núvia, el *jadri major*, l'*embarrassar* els camins, el *galejar*, no són més que supervivències dels companys del nuvi en el rapte de la futura esposa i de les incidències de la lluita del camí cap a la casa pairal. El *jou* i el *vel* de la núvia són una recordança del drap amb el qual era embolcallat el seu cap en el moment del rapte.

Els *promesos de pares* ens recorden la poca importància que tenien els nuvis en l'elecció del seu nou estat i el paper decisiu que hi tenia la voluntat del pare. En la *Iliada*, Agamenon ofereix per muller, a Aquil·les furiós, qualsevol de les tres filles que té casadores.

Les *arres*, les *joies*, les *robes*, el *dot* i els *homes bons*, que intervenen en la preparació del contracte matrimonial, són indicis d'un estat primitiu en el qual la dona era venuda a l'home per una determinada quantitat. Aristòtil, en la seva *Política*, II, 5, 11, diu que els grecs portaven armes i compraven les dones. A Rússia la noia duu el nom d'*armini*, perquè amb una pell d'aquest animal era comprada la núvia.

El tirar confits, l'escampar farina i fruita, quan passa un nuviatge, són al·lusions simbòliques a la fecunditat de l'esposa, al·lusions que viuen encara avui en els pobles salvatges; i d'un deix no menys primitiu és l'oferiment del brou als nuvis a la nit que segueix al casament.

III

LA MORT

ELS PREPARATIUS PER LA MORT I LA MORT

La mort és un deslliurament, el trespàs cap a l'eternitat. El cristià es prepara perquè aquesta eternitat sigui venturosa. A Eivissa, després que un malalt ha rebut el combregar (viàtic), tots els amics i parents li donen l'enhorabona, perquè Nostre Senyor l'ha visitat.

Hi ha una sèrie de mutacions del rostre o del cos del malalt que són indicatiu de la vida:

Quan les ratlles de la *m* del palmell de la mà es toquen, és senyal de mort. (Manresa.)

L'òliba que es posa a la teulada de la casa on hi ha un malalt, o pels voltants, també assenyala una mort propera. (Terrassa.) També ho assenyala la xiveca quan canta prop d'una casa. (Montseny, Calaf.)

Quan un ca fa grinyols llargs i llastimosos, és senyal que hi haurà una defunció pel veïnat del carrer. (València.)

Quan, en alçar Déu, durant la missa, s'escau que la campana toqui hores, aquella setmana hi haurà un mort a la parròquia. (Sant Bartomeu del Grau, Carlet.)

Si una gallina canta com un gall, assenyala la mort d'algú. (Vinarç.)

El borinot negre, que ronda per una casa, assenyala la mort d'algú de la família que hi viu. (Borriana.)

L'estel amb cua assenyala guerres i grans calamitats. (Cat.)

Quan els gats miolen desesperadament, assenyalen una mort. (Isil.)

Quan les campanes fan reclam, és senyal que ha de morir algú del poble. (Borèn.)

La criatura petita que mostra molta vivor, morirà. (Llessiu.)

El replegar els malalts la roba i el posar-la sota els braços, és senyal de mort. (Borèn.)

Els corbs que volten la casa del malalt, les oronelles que volen entrar a la seva cambra, el llarg ressò de les campanes i el cant del gall a deshora, assenyalen la mort d'algú. (Solsona.)

Quan un té un petit dolor, i es queixa, se li diu que això és un senyal de la mort. (Alcanar.)

A més hi ha altres senyals de mort:

La suor freda, transpiració de la pell, abundant i agafallosa, generalitzada a tot el cos, que, en tocar-la, dona la sensació de fred (Viladrau); els ulls envidriats (Cat.) o envidriats (Falset); el no veure-hi, ni sentir-hi; el no conèixer la gent (Llucmajor); el tenir el nas afilat; la postració; les convulsions; els badalls (Ripoll).

La maça de sant Benet. — Per favor especial d'aquest sant, el monjo benedictí sent, pausadament, tres cops de maça a l'espona del llit, que li indiquen l'hora propera de la mort. (Solsona, Viladrau, Vinarç.)

Mà morta. —

«La mà morta
pica la porta;
si no me'n deu,
demà moriren.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

Sentir-se la granota. — Sentir-se un soroll especial en els bronquis de l'agonitzant, parèsics i plens de bombolles d'aire. (Cat.)

Ranera (de la mort). — El rogall de la mort (Terrassa). És, també, conegut per *gargot* (Terrassa).

Rogall. — És la tonalitat baixa i fosca que es nota a l'agonitzant que vol parlar. (Cat.) A Falset és conegut per *ronquera*, i a Isil, per *gargoteig*.

- Quedar el nas afilat*, o sigui esllanguit i aprimat. (Viladrau.)
Angúnia. — És l'agonia de la mort. (Falset.)
Treballs. — Equivalen a l'agonia, dels quals sol anar precedida la mort. (Pobla de Lillet.)
Entelat, entelats, (ull, ulls). — Els ulls que queden tapats amb un tel, que és un senyal precursor de la mort. (Cat.)
Perdre el respir. — No sentir-se ni l'entrada ni l'eixida de l'aire als pulmons; és un senyal immediat de mort. (Catalunya.)
El moribund. — És el que està a les portes de la mort. (Cat.)
Plegar les vores. — Morir. (Valls.)
- Tenir una cama al cementiri*. — Estar mig difunt. (Sant Feliu de Guíxols.)
Expirar. — Morir. (Cat.)
Passar. — Morir, expirar.
Traspassar. — Morir. (Empordà.)
Faltar. — Morir. «El dia que jo falti, pobra casa!» (Borèn.)
Tòrcer el coll. — Morir. (Cat.)
Finar. — Morir. «Ja ha finat.» (Vic, Pobla de Lillet.)
Anar a jer malves. — Morir. «Fer créixer malves», «Fer malves» (Cat.) : És diu per raó de les malves, que creixen en els cementiris.
Acabar els dies. — Morir. (Cat.)
Anar-se'n al clot. — Frase ordinària per dir que algú ha mort. (Igualada.)

Totes les frases precedents serveixen per a expressar el concepte de

- Morir*. — Separar-se l'ànima del cos; acabar la vida d'una manera natural. «Mala herba mai mor.»
- «Qui dona el seu abans de morir, ja es pot preparar a patir.»
- «Patir per patir, val més morir.»
- «Val més morir espantat que condemnat.»
- «El morir no s'allunya del patir.» (Falset.)

La certificació documental de la defunció d'algú es diu

- Òbit*. — 1. Paperet en el qual consta la defunció d'algú, donat pel jutjat. Aquest document va acompanyat del permís per a donar sepultura. (Falset.) 2. Forat on van a parar les bales, en jugar-hi. (Pobla de Lillet.)
- Mort petita*. — Espècie d'extremitud del cos, acompanyada de calfreds i d'arrossament de la pell; és provocada per debilitat o per influència nerviosa. (Pobla de Lillet.)
- Matar*. — Donar mort violent a alguna persona.

Refranys:

- «Al torrapà, la fam el va matar.»
- «Tants com en mata la guerra en colga la terra.»
- «Tot ço que mata, engreixa.» (Maldà.)

La mort violent pot ésser causada de diverses maneres:

- Escanyar.* — Ofegar algú estrenyent-li el coll. (Cat.)
Estossar. — 1. Matar donant cops al cap o a la nuca.
 2. Donar la mort. (Palamós.)
Estossinar. — Matar.
Estimpar-se. — Caure d'una paret, d'una pendent o d'un cingle. (Cardedeu.)
Estripar. — Causar la mort obrint el ventre. (Cat., Bal., Val.)
Abrer (fer l'). — Matar, donar mort a algú. (Borèn.)
Emmetzinar. — Donar a menjar o a beure a algú alguna substància verinosa perquè li causi la mort. (Cat.)
Negar-se. — Ofegar-se a l'aigua. (Cat.)
Ofegar-se. — Morir per falta de respir, sigui per asfíxia, sigui sota l'aigua. (Cat.)
Penjar-se. — Matar-se lligant-se una corda al coll i penjant-se d'un arbre o d'un pal. (Cat.)
Rompre el cap. — Produir traumatismes seriosos al crani, de tal intensitat, que quedi obert o foradat. (Cat.)
Suïcidar-se. — Llevar-se un mateix la vida. (Cat.)
Tirar-se dallabaix. — Causar-se la mort per llançar-se d'una gran alçària, o d'un precipici.
Tossa (fer la). — Matar algú. (Palamós.)
Trencar el cap. — Rompre el cap.
Treure les tripes. — Matar algú a cops de ganivet o de punyal al ventre. (Falset, Palamós.)

MORT

- Mort.* — 1. Figura simbòlica que es representa per un esquelet embolcallat amb un llençol, amb una dalla al coll. (Cat., Bal., Val.) 2. El cadàver.
 3. L'instant de perdre la vida una persona. (Cat., Bal., Val.)
 4. Cosa feixuga. 5. Cos sòlid i pesant que es fondeja a mar per a servir d'amarratge a les embarcacions. 6. És anomenat així el cos que s'enterra a la sorra per amarrar-hi un cap i servir per treure les embarcacions dels pescadors. (Palamós.)

Referent a la mort hi ha diverses creences i supersticions, d'entre les quals figura la que en una taula que siguin tretze, al cap de l'any n'hi ha un de mort.

Frases: *

«Fer el mort.»	«Deixar-hi la pell.»
«Carregar el mort.» (Cat.)	«Tal la vida tal la mort.» (Balaguer, Ripoll.)
«Ma morta, ma morta, pica la porta.» (Borèn.)	«Sortosa la porta que veu passar noia morta.» (Borèn.)

* Els noms de localitats es refereixen al refrany precedent.

- «Fer els badalls.» (Palamós, Pobra de Lillet.)
- «Fer els tres badalls.» (Sant Feliu de Guíxols.)
- «Fer els darrers badalls.» (Cardedeu, Igualada, Viladrau.)
- «Morta la cuca, mort el verí.» (Pobra de Lillet, Ripoll.)
- «Mort no vinguis
que excusa no tinguis.»
- «La mort i la vida Déu les té.» (Llucmajor, Pobra de Lillet.)
- «Amb la mort no hi feu bromes.» (Ripoll.)
- «Deixar-hi els ossos.» (Ripoll, Sant Feliu de Guíxols.)
- «Trencar la nou del coll.» (Cardedeu.)
- «Trencar el ganyot.» (Cardedeu.)
- «Vagis dret, vagis tort,
sempre de cara a la mort.»
- «Decantar el cap.» (Falset.)
- «Acabar els turrons.» (Cardedeu.)
- «Anar a podrir malves.» (Falset.)
- «Descnidar-se de respirar.» (Palamós, Ripoll.)
- «Anar a fer malves.»
- «Ja ha begut oli!» (Montseny, Ripoll.)
- «Acabat.» (Falset.)
- «Cuit.» (Terrassa.)
- «Anar a donar menjar als cucs.» (Falset.)
- «Ha fet a tots.» (Cardedeu.)
- «Acabar els *cuartos*, els dies.» (Cat.)
- «Venir la darrera hora.»
- «Anar-se'n a l'altre barri.» (Igualada.)
- «Mala herba mai mor.»
- «Donar l'ànima a Déu.»
- «Estar a les acaballes.» (Palamós.)
- «Anar-se'n de cap al calaix.»
- «Anar-se'n a can pistras.»
- «Anar-se'n a l'altre barri.»
- «Fer un pet com una gla.»
- «Petar-hi.»
- «Deixar-hi la carcanada.»
- «Quedar ofegat.»
- «Tòrcer el coll.»
- «Estirar la perna.»
- «Anar-se'n a xauxa.» (Pobra de Lillet.)
- «Anar a l'hort de les malves.» (Maestrat.)
- «Estirar la pota.»
- «Anar-se'n al canyet.» (Vinaroç.)
- «Anar-se'n a l'altre món.»
- «Anar-se'n a veure sant Pere.»
- «Anar-se'n al cel.»
- «Fer nyec.» (Balaguer.)
- «Acabar la vida.»

- «Fer ses derreretes.» (Llucmajor.) «Plorant i rient es moren la gent.» (Ripoll.)
- «Pagar-ne un xau.» (Isil.) «Se n'ha anat al pati de l'os.» (Botarell.)
- «Fa anys que colga.» (Pobla de Lillet.) «Fins a la mort bé hi arribarem vius.»
- «Quan fou mort el combregaren.» «A casa s'hi moren.»
- «És més mort que viu.» «A casa poguem morir.»
- «Ésser un mort.» (Falset.) «Tant és morir a un lloc com a l'altre.»
- «Riure's del mort i del que el vetlla.» (Igalada, Ripoll.) «Primer morir que mentir.» (Manllevat al castellà.)
- «Sembla que va a buscar la mort.» «Tard o dejorn tots hem de morir.»
- «Tocar a morts.» (Igalada.) «Malaltia llarga, parenta de la mort.»
- «És cosa de mala mort.» (Catalunya.) «Home roig i gos pelut, primer mort que conegut.»
- «Tornar de mort a vida.» «Una mort i una venda, tot ho trenca.»
- «Mort per mort.» «Fer una mala fi.»
- «Auar a cercar la mort.» (Veciana.) «Fer la fi d'en carnestoltes.»
- «No saber on caure mort.» «Avui per mi, demà per tu.»
- «La mort que desitjo a un altre, primer que em vingui a mi.» «De la mort ningú no se n'escapa.»
- «Trucar la mort a la porta.» «Sa com lla, també s'ho haurien de menjar els cucs.»
- «Pel que hi fem a aquest món, ui mai que ens morim.» «A l'hora de la mort tothom voldria haver obrat bé.»
- «Se'n moren més de joves que de vells.» «Quan serà mort, serà curat.»
- «De vell enllà, no es pot passar.» «Sembla que un hom va a buscar la mort.» (Ripoll.)
- «Quan l'un morirà de vellor, ja cal que l'altre es prepari»: Es diu al·ludint a dues persones de la mateixa edat. «Ésser un mort de gana.»
- «La vida és curta, la morta és certa.» «Estar mig mort.» (Cat.)
- «Ser tan mort com els morts del cementiri.»

- «Març, marçot,
mata la vella vora del foc,
i la jova si pot.»
(Pobla de Lillet.)
- «La mort i la vida Déu la té.»
- «Tornar de mort a vida.»
- «Déu ens doni una bona mort.»
- «Fer la mort del just.»
- «Morir impenitent.»
- «Mort no vinguis
que excusa no tinguis.»
- «Morir de cara a la paret.»
- «Morir com un poll.»
(Ripoll.)
- «Bona nit i bona hora;
vingui la mort quan sigui hora.»
(Pobla de Lillet.)
- «Mort el gos, morta la ràbia.» (Vilareal.)
- «A les tres,
mort o pres.»
- «Després de mort Pasqual, portaren
la burra a beure.»
- «Igual mor el papa
que el que no té capa.»
(Vilareal.)
- «Tot lo nat ha de morir.»
- «Qui mor en dissabte, la Mare de Déu
l'espera.»
(Migjorn gran.)
- «A morts i a anats,
records passats.»
- «En es llit s'hi moren;
sortós qui s'hi pot morir!»
- «Avui per jo; demà per tu.»
- «Avui un; demà s'altre, i així tots
ens en anem.»
- «En ésser mort, ni vinya ni hort.»
- «Els bons se'n van; els dolents que-
den.»
- «Ha mort com un griu» : Ha mort
cridant.
- «La mort no perdona a ningú.»
- «Ens ne toca una per hom.»
- «Ningú se mor que no sia arribada
s'hora.»
(Migjorn Gran.)
- «Morta l'aranya, mort el verf.» (Lluc-
major.)
- «Del gavatx i del porc,
no te'n fiis fins que és mort.»
- «L'avar, com el porc,
no te'n fiis fins que és mort.»
- «Qui deu,
mor en creu.»
- «Casa composta, la mort a la porta.»
(Sant Carles de la Ràpita.)
- «Més val tort que mort.»
- «La mort mai no té culpa.»
- «La mort no té espera.» (Sant Carles
de la Ràpita.)
- «Qui et dóna un os, no et vol veure
mort.»
- «Tot té remei, menys la mort.» (Sant
Carles de la Ràpita.)
- «De vegades no se sap de qui són
els *matxos* fins que el traginer és
mort.» (Maldà, Ripoll.)
- «Gàbia nova, ocell mort.»

- «Després de la mort,
ni vinya ni hort.»
- «Qui amb les sopes beu
quan és mort diu que no hi veu.»
- «Arbre vell i trasplantat,
primer mort que arrelat.»
(Maldà.)
- «Qui la mort d'un altre espera
la seva és la primera.»
- «Cada un que va naixent
a la mort ens va empenyent.»
- «Lo cor fort
és parent de la mort.»
- «Després de mort li van treure l'ori-
nal.» (Sant Carles de la Ràpita.)
- «Penes, Senyor,
però la mort no.»
(Guimerà.)
- «Nostra vida és com un fil,
cada hora se'n trenquen mil.»
- «Larga malaltia, parenta de la mort.»
(Guimerà.)
- «Qui escanyapobres ha estat,
mor endogalat.»
- «Mare que té fills massa,
no mor grassa.»
- «Quan vos sentireu tocar
ses campanes de la vila,
mon bé deixau, Son Mesquida;
veniu a-n es soterrar.»
(Lluçmajor.)

Aforismes que al·ludeixen a la mort:

- «Vells i tarats,
en caure la fulla, colgats.»
- «Viure mal i acabar bé,
no pot sê.»
- «Per la vida es perd la vida.»
- «Veste'n, veste'n, Anton,
que el que queda ja es compon.»
- «Qui no posa el ventre en perill no
mor fart.» (Guimerà.)
- «Anar-se'n a la caugrí.» (Maldà.)
- «No se'n canta gall ni gallina.» (Maldà,
Ripoll.)
- «Ja les ha fet totes.»
- «Fer la carota.»
(Sant Carles de la Ràpita.)
- «Fer la gasseta» : Morir. (Borèn.)
- «Paciència, que a la mort ja hi arri-
barem.»
- «Estar perdut» : No tenir cura.
- «Fer l'ànec.»
(Maldà.)
- «Val més un de mort que cent de
ferits.»
- «Tothom sap la seva sort:
tal la vida, tal la mort.»
- «O si n'han fet de morts
el joc, la *borratxera* i vils amors!»
- «Mort per mort,
prova la sort.»
- «Quan fou mort el combregaren, per
falta de capellans.»
- «En la mort sols colliràs
el que en vida sembraràs.»
- «Avui corrim, damà pudim;
fora de la mort, de tot eixim.»
- «Als morts, millor que un els porten
dos.»

«Contra la mort no hi ha res fort.» «Gràcies a Déu que el pare és mort!»

«Sempre crema el foc,
i, de vegades, causa la mort.»

«Els morts deixen
i els vius regeixen.»

«La mort no hages en menyspreu, car no saps l'hora.» «Qui té mort a casa, no va a plorar a casa dels altres.»

COMUNICAR LA MORT D'ALGÚ

L'escolà o el sagristà seguien els carrers de la població, tocaven una campaneta i després anunciaven la mort d'algú i, a la vegada, demanaven una pregària per la seva ànima. (Viladrau.)

A Palleresos dos nens o dues nenes passen per les cases a notificar la mort d'algú. A Vinaroç el sagristà toca una campaneta i diu : « — Confreres i confreres del Santíssim Sagrament, de la Mare de Déu de la Misericòrdia i del màrtir sant Sebastià, es fa saber que ha passat d'aquesta vida a l'altra En...; a tal hora serà l'enterrament.»

Al començ de la tarda surten les *manadores*, que conviden per les cases a anar a dir tres parts de rosari pel difunt. També es notifica als amics i parents del difunt l'hora de l'enterrament. Al toc d'oració el nunci toca unes campanetes, a cada cantonada, anunciant la mort i hora de l'enterrament, que serà més solemne o més senzill segons el toc de les campanes. Si és enterrament de *llevar Déu*, a la catedral toquen els *garrenyaus*, i si els canonges han d'anar a l'enterrament, quatre homes amb capa, barret de copa i atxes, acompanyen el nunci. (Solsona.)

A Isil *passen l'avis*, que és el convidar a l'enterrament o funeral d'algun membre de la família.

A Vilarreal es participa pel poble la defunció d'algú, dient : « — Freres i confreres del Santíssim Sagrament ... aniran a acompanyar a ... que ha passat d'aquesta vida a l'altra », i es diu un parenostre i una avemària per la seva ànima.

A Guimerà, quan ha mort algú de la vila, es fa un pregó, tocant la campaneta i dient : « — Germans i germanes : Us faig saber que En tal, germà (o germana) nostra, ha passat d'aquesta vida a l'altra. I, ara, us demano a tots que li diguen un parenostre.»

A Lluçmajor hi ha les *convidadores*, que són unes dones que conviden a l'enterrament i al rosari d'algun mort.

Immediatament després de morir algú, es fa el *toc de fi*. (Terrassa.)
I a Llofriu, en sentir tocar a morts, diuen:

«Al Puig d'En Ribes
canten cabrides;

quan hi ha un mort,
canten més fort.»

VESTIR EL MORT

Immediatament després que algú ha mort, cal vestir-lo.

Generalment els veïns vesteixen el difunt, o bé ho fan els que, en el moment de la mort, es troben a casa.

Vestidora de morts. — La dona que, a Tortosa, vesteix els morts per les cases.

Sudari. — És el tros de tela o roba amb el qual es cobreix la cara del difunt. (Cat. or.)

Tapamorts. — És el vel per

tapar la cara dels morts. (Tortosa.)

Mortalla.—Embolcall del difunt:

«Picada de salamandra,
la mort o la mortalla.»

(Borèn.)

Amb la variant:

«Picada d'aranya,
la mortalla.»

(Sant Carles de la Ràpita.)

«Ho ha après amb la capilla (neixement) i ho deixarà amb la mortalla.»

«La mortalla solament
s'emporta el ric avarient.»

Amortallar. — 1. Tapar un mort amb un llençol per ficar-lo a la caixa. 2. Vestir els morts.

«Val més pelat
que amortallat.»

Llençol. — Peça de roba blanca, de cotó, que serveix per a amortallar el mort. (Cat.)

El llençol tapa el cos; la cara es tapa amb una tovallola. (Pallaresos.) Quan un home ha mort violentment, se l'enterra amb un llençol. (Petra.)

Drap. — 1. Roba negra que s'estén al creuer de l'església i es rodeja de ciris, quan es fan funerals. (Alcalà de Xivert. 2. Drap negre que quatre dones duen estès darrera els fos-

sers que porten una persona a enterrar. (Els Angles.)

Vetllar (el mort). — És costum de quedar-se algú a vetllar el mort, durant la nit que precedeix l'enterrament.

Mentre el mort està estirat a la taula, entre ciris, durant la nit és vetllat per dos homes, o per un home i per una dona, per banda. Aquests vetlladors miren el difunt amb més por que respecte; de vegades s'endormisquen. Són rellevats per altres dos dels sis o set que estan reunits en un departament veí, on comenten les gestes, bones o males, del difunt; li fan el judici particular. I, quan ja han judicat prou al mort, llavors critiquen als vius.

A mitja nit, un d'ells, per encàrrec de la casa, posa a la taula xocolata, galetes, vi ranci, etc., per menjar i per beure. Els vetlladors abandonen el difunt per anar a menjar i a beure. De llavors en avant les converses prenen un caient alegre, que desdii de la tristesa que reina a la casa. Fins que es lleva algú de la família no guarden més serietat. Al matí fingeixen algun ploricó davant els familiars del mort.

EL TRANSPORT DEL MORT

- Baiard.* — És una espècie de civera per dur a braços el bagul o la caixa del mort. S'usa en els pobles de pagès. (Cat.)
- Escala de morts.* — Nom amb el qual a Mallorca és conegut el baiard. (Petra.)
- Parigüela.* — Mot equivalent a baiard. (Tortosa.)
- Llit dels morts.* — Aparell format per dues barres llarguerudes, unides i posades a una distància de quatre a cinc pams, amb quatre o cinc llatres travesseres. El conjunt forma una armatosta sostinguda per quatre petges, posats als extrems. Les barres laterals són més llargues dels petges enfora, per poder portar l'armatosta còmodament. Damunt els peus hi ha una capçalera a cada cap. (Vic, Llussanès, etcètera.)
- Llitera dels morts.* — Nom amb el qual és coneguda aquesta armatosta a Tortosa.
- Taula.* — Armatosta coberta de roba negra, on es posa el mort des del finar fins a l'hora d'enterrar-lo. (Falset.)
- Parar la taula al mort.* — Arreglar les posts damunt les quals s'ha de col·locar el difunt. (Falset.)
- Parament de mort.* — Les peces de roba negra i blanca que cobreixen la taula. (Falset.)
- Joc de taula de mort.* — Draps blancs que serveixen per a guarnir la taula on es col·loca el mort i la peça de roba que serveix per a tapar-lo. Tenen un ribet negre a les vores. (Falset.)

EL DOL

- Dol.* — 1. La comitiva formada de tots els que van a l'enterrament o funeral d'un difunt parent o conegut. 2. Vestit, de color negre, que es porta, durant una temporada, després de la mort d'un parent pròxim. (Cat.)
- Portar dol.* — Anar vestit de negre per defunció d'algun parent. (Falset.)
- Trencar el dol.* — Deixar el vestit de dol i prendre part en els divertiments i festes públiques. (Borèn.)
- Vestit de dol.* — El vestit que es porta en senyal de dol. (Catalunya.)

Els homes duïen capa o gambeto. (Llussanès.) Els homes vestien capa i capell gros, i les dones manta d'escot i gonella. (Lluçmajor.) Les dones duen vestit ben negre, mantellina ben negra i un vel negre que els tapa tota la cara. (Isil, Capellades.)

- Manto.* — El mocador gran, que vestit de les dones que porten dol. (Isil.)

Mantellina. — Penyora de vestir, negra, que serveix a les dones per cobrir-se el cap i el cos, quan porten dol.

Mig dol. — Alleugerament del dol. Es vesteix de mig dol al cap d'una temporada de la mort del parent. (Borèn.)

CAMÍ DEL CEMENTIRI

Seguici. — Es dóna aquest nom a l'acompanyament d'un mort

que és portat a soterrar. (Pobla de Lillet.)

Aquest seguici el formen:

Cap de dol. — 1. Persona del veïnat del difunt, que dirigeix la comitiva de l'enterrament i reparteix les candeles a l'ofici d'enterrament i al del funeral. 2. El que va al davant de l'enterrament. 3. El parent més pròxim del difunt que presideix l'enterrament.

Manadora. — La dona que presideix el dol de les dones en els enterraments i funerals. (Montseny.)

Seguiment. — L'acompanyament d'un enterrament. Va presidit pels familiars del difunt i seguit dels parents i dels amics. Darrera hi van les dones de la família, que van seguides de les parentes i de les amigues. (Capellades.) A les paròquies grans les dones es queden a casa a dir el rosari.

Acompanyament. — La comitiva que va a l'enterrament d'un difunt. Està formada per la clerecia amb una creu alçada, el difunt i els que el porten, el cap de dol, els parents i els ploradors. (Llucmajor.)

Ploracossos. — Homes que es lloguen per anar a plorar darrera els enterraments. (Falset.)

Ploraneres. — Dones que, antigament, es llogaven per anar a plorar darrera els enterraments. (Sant Feliu de Guíxols.)

Marmanyeres. — Les dones que acostumen a plorar fort en els enterraments. (Isil.)

Cridar o plorar el mort. — Lladrar els gossos llargament i llastimosament. Es creu que ho fan per anunciar la mort propera d'algú de la casa on viuen, o bé quan acaba de morir algú. (Pobla de Lillet.)

Enterrament. — 1. L'acte de donar sepultura a un difunt. (Cat., Bal., Val.) 2. El funeral que se celebra en sufragi de la seva ànima. (Llucmajor.) 3. Comitiva que acompanya cap al fossar el cos d'un difunt. (Cat., Bal., Val.) 4. Carn d'anyell o de cabrit, trossejada juntament amb els ossos i ficada a la panxa del mateix animal, i, tot junt, cuit al forn. (Alt Maestrat.)

A l'Alt Maestrat les dones també van al cementiri a acompanyar el difunt. Després que s'ha acabat l'oracional del ritual, el rector

tira la primera palada de terra sobre la fossa del difunt, el segueixen, després, els parents i amics, i tira cada u un grapat de terra a la tomba.

Cerimonial de l'enterrament. — diuen des que el capellà surt de l'església per anar a buscar el cadàver, fins que el deixa al cementiri. (Catalunya, Balears, València.)

Els sacerdots diuen o canten els salms i oracions prescrits del ritual en anar a buscar el difunt, en portar-lo a l'església i d'aquí al cementiri. (Cat., Bal., Val.)

La comitiva acompanya el cadàver fins al cementiri; sols qui no pot seguir, per malaltia o vellesa, espera el retorn a l'església. En arribar, de retorn, a la casa mortuòria el primer dol, s'espera a la porta i va rebent el condol de tots els de la comitiva, després que el fuster de la casa, que ha intervingut en el bagul i enterrament, ha anunciat el dia i hora en què se celebraren els funerals i ha donat les gràcies per l'assistència. Actualment sol anunciar, també, que el *dol es dona per acomiadat*, i la comitiva es dissol.

Fins fa alguns anys, que s'introduïren els cotxes de mort, el cadàver era, sempre, portat a pes de braços pels que designava la família, o que es presentaven de grat a oferir al mort aqueix darrer tribut, o sigui *portar-lo*. A l'enterrament d'albats el bagul sol ésser tot blanc; els portadors eren, també, amiguets del finat, per poc que fossin d'edat per a poder-lo materialment portar. Després de la cerimònia se'ls solia donar confits o altra cosa per l'estil.

Fins fa poc temps, tant homes com dones assistien a l'enterrament. Actualment les dones no hi van quasi mai, i quan es passa a avisar per a l'enterrament, se sol advertir que *faran dol d'homes*.

Sovint, també, se suprimeix ara tota comitiva, i s'anomena l'enterrament *enterrament o dol de família*. (Sant Feliu de Guíxols.)

La comitiva de l'enterrament es forma per rengles de tres en tres individus. El del mig és un de la família, i se segueix l'ordre de parentiu. En els primers rengles figuren, com acompanyants, els veïns més pròxims. Darrera la comitiva d'homes segueix la comitiva de les dones, en igual forma.

Abans únicament es convidava a l'enterrament els parents i el veïnat. (Ripoll.) Ara es convida per mitjà d'esqueles.

Quan l'enterrament és d'una casa de pagès, i el mort s'ha de dur a pes de braços, la casa prepara una cistella amb ampolles d'aiguardent i pa, i els que porten el mort, en ésser a mig camí, fan beguda. (Capellades.) En tornar de l'enterrament s'acompanya en el sentiment als de la família dient : « -- Molts anys que mos espere en el cel, i «Molts anys pugui pregar pel difunt». (Atzaneta.)

Altres expressions emprades en parlar dels difunts:

«Déu li do molts anys d'avantatge.» «Déu us doni forces anys de vida per pregar per la seva ànima.»
(Ripoll.)

«Déu l'hagi perdonat.» (Cat., Bal., Val.) «Avui per ell, demà per nosaltres.»
(Sant Feliu de Guíxols.)

«Al cel sia.»	«En glòria gosi.»
«Al cel el tropiguem.»	«De Déu gose.»
«En pau descansi.» (Igualada.)	«En glòria estigue.» (Vilareal.)
«Déu lo (l'hi) perdó.» (Cat.)	«Bon repòs i bon remei.»
«Déu a la glòria el tingui.»	«Bon repòs i bon remei prenga la seva animeta.»
«Al cel ens poguem trobar.»	«Nostre Senyor vos consol.»
«És un pas que tots l'hem de fer.»	«Nostre Senyor us aconsol.»
«Bon cel.»	«Que el vegem al cel.»
«No ha fet res, per nosaltres.»	«Que el vegem a la Santa glòria.»
«Ha mort com un sant.»	«Déu vos do molts anys de vida per poder pregar per ell.» (Llucmajor.)
«Ha mort com un poll.»	
«Era una bona persona.» (Viladrau.)	«Per molts anys vos en pogueu recordar.»
«Déu l'hagi.» (Pobla de Lillet.)	«Per molts anys que ens hi esperi.» (Borèn.)
«Tant de bé li faci Déu.»	
«Al cel el puguem veure.» (Cat.)	«Que Déu el tingui a la seva sauta glòria.» (Maldà.)
«Bon repòs tingue.» (Vinaroç.)	«Déu l'hagi emparat.» (Tortosa.)

Hi ha una cançó que diu:

«Quatre eren qui la portaven;
tots duïen capa de dol,
i a sa mare es giraven:
“— Nostre Senyor us aconsol.”»
(Llucmajor.)

Al retorn de l'església, el dol es para davant la porta de la casa del difunt; es deixa passar el dol de les dones i després es va als fills o parents del difunt i se'ls diu: «— Al cel el puguem veure.» (Solsona.)

Acabades les absoltes, la comitiva fúnebre se'n torna a la casa del mort amb el mateix ordre que a l'anada. Arribats els homes, s'agenollen al mig de la casa i diuen un parenostre i després s'alcen tots i *van a consolar*, i desfilen per davant els parents.

Quan els homes se n'han anat, arriben les dones, s'asseuen totes, diuen alguns parenostres i *van a consolar* les parentes dient: «— Nostre

Senyor vos consol», «— Que el vegem a la santa glòria»; i les parentes responen : «— Amén», «— Amén». (Llucmajor.)

Refranys:

«Al qui està content del poc o molt,
mai no li faltará consol.»

«Qui té mare té consol.»

«Qui es desconsola, no vol consol.»

«Quan la terra del cel es divorcia,
adéu pau, consol i poesia.»

Rebre el condol. — Escoltar els

elogis del difunt i les paraules de sentiment o consol que se li dirigeixen. (Igualada.)

Combat. — Les paraules de comiat, les expressions de dolor que els parents del mort diuen tot plorant i recordant del difunt allò que deia, allò que feia, etc. (Llucmajor.)

EL FOSSER, LA SEPULTURA I L'ENTERRAR

L'home que practica l'obra de misericòrdia d'enterrar els morts té diferents noms:

Fosser. — L'home que enterra els morts. (Cat., Bal., Val.)

«Al gener
hi perd el metge
i hi guanya el fosser.»

«Tossetes de gener,
alegria de fosser.»

(Maldà.)

Portants. — Els homes o les dones que duïen a braços els difunts en anar-los a enterrar. (Igualada.)

Soterrador. — L'enterramorts. (Tortosa.)

Sepulturer. — El fosser fixo, que viu al cementiri i cuida d'enterrar els morts. (Falset, Tortosa.)

Terra sagrada. — La sepultura eclesiàstica donada a una persona. (Borèn.)

Fossar. — El cementiri. (Llusanès, Viladrau, Cat. occ., Val.)

Vas. — Dipòsit de cadàvers; és, també, una tomba. (Llucmajor.)

Fossa. — Clot obert a terra per donar sepultura a un cadàver. (Cat., Val., Bal.)

Sepultura. — La fossa del cementiri on s'enterra un difunt. (Cat.)

«Geni i figura,
fins a la sepultura.»

(Guimerà.)

«La quartana
no té campana,
però si dura,
a la sepultura!»
(Sant Carles de la Ràpita.)

Atre. — Cementiri. «Anar-se'n a l'atre»: Morir. (Sant Carles de la Ràpita.)

Panteó. — Construcció del sòl de terra en avall amb parets que tenen diversos departaments laterals per a dipositar els cadàvers d'una família de terminada. Està cobert de lloses, d'estàtues allegòriques o d'alguna capella. (Cat.)

Tomba. — Sot gran, obert a terra i revestit de parets, des-

- tinat a enterrar-hi algú. (Viladrau.)
- Fornet.* — Nínxol del cementiri. (Valls.)
- Nínxol.* — Espècie de cova o forat, construït d'obra, on es col·loca el taüt d'un mort. (Cat., Bal., Val.)
- Pedra.* — Llosa que tanca la tomba o el nínxol. (Cat.)
- Tapa.* — La pedra que tanca el nínxol. (Cat.)
- Llosa.* — Pedra llisa, amb una inscripció, que serveix per a tancar una tomba. (Cat., Bal., Val.)
- Epitafi.* — Inscripció gravada a la llosa que tapa el nínxol o tomba, i que conté el nom, edat i procedència del difunt enterrat a dins.
- Inscripció.* — Els mots i els noms esculpits a la llosa d'un nínxol o tomba, o el text d'una làpida commemorativa. (Cat., Bal., Val.)
- Soterrar.* — Donar sepultura a un mort. (Tortosa, Bal.)
- Enterrar.* — 1. Dur un cadàver al fossar. 2. Posar un cadàver a la fossa o a la tomba. (Cat.)
- Tirar terra.* — En acompanyar un difunt al cementiri, els amics prenen un grapat de terra i la tiren a la fossa. Alguns prenen una pedreta, i, abans de tirar-la, la besen. (Balaguer.)
- Jardinet.* — Terra de damunt la sepultura, on es planten flors i roserets. (Isil.)

LES OFERTES

- Estadal.* — Entorxa de candeles que fa cremar, a l'hora de la missa matinal, la dona de la casa on, durant l'any, hi ha hagut un difunt. (Borèn.)
- Oferta.* — 1. El crostó de pa i la moneda de coure que la cap de dol ofereix en els oficis de funerals. (Igualada.) 2. La presentalla feta a l'església amb motiu del bé d'un difunt.

Les ofertes són de dues classes:

Una d'elles és un pa rodó i baix, sobre el qual s'enganxa una creu de paper o cartó prim. A cada un dels braços d'aquesta creu i a l'encreuament es planten tres candeles retorçades entre elles i l'oferta. Enceses les candeles, és presentada, pel cap del dol, a l'ofertori, al capellà que va davant a oferir, dels que canten l'ofici; aquell el presenta al celebrant, el qual posa l'estola damunt el pa i canta *Hostias et preces...* Després d'això, l'oferta és retirada pel sagristà, i, més tard, el pa és ofert als pobres.

L'altra, que porten els més propers, consisteix en un porronet, o roquill, amb vi i un grup de tres candeles retorçades, dins un cistell, o cistelló, que és posat a les grades del presbiteri, i retirat a l'ofertori. (Pobla de Lillet.)

- Dona de la cistella.* — Dona que va als enterraments, al davant de la comitiva, i porta l'oferta. (Igualada.)

Òliva. — La dona que anava als enterraments i funerals i portava la cistella. (Igalada.)
Plat de les candeles. — Plat de

terrissa tosca, on es posen les candeles, per la gent que assisteix a l'enterrament, per anar a oferir. (Ísil.)

ELS SUFRAGIS PELS DIFUNTS

Rosari. — Exercici pietós, format per la pregària de cent cinquanta avemaries i per la meditació de la vida, passió mort i resurrecció del Salvador, i dit en sufragi de l'ànima d'un difunt de cos present.

Bé. — Els funerals en sufragi d'algun difunt. (Cat.)

Maitines. — Els tres nocturns de l'ofici de difunts que es diuen a la vetlla o al matí abans d'enterrar un mort. (Bisbat d'Urgell.)

A la vetlla d'un difunt es diu el rosari i parenostres. Dues criatures avisen l'hora del rosari que es dirà a casa del difunt. (Palleresos.) En passar davant el cementiri es diu:

«Animetes difuntes,
 al cel mos trobem juntes;
 nostres culpes i pecats
 al cel siguin perdonats.»

(Borèn.)

Mare de Déu, del Sant Crist,
 de sant Josep, de sant Antoni,
 etc. (Lucmajor.)

Ses salves. — Abans de començar l'ofici, surt la clerecia parroquial, creu alçada, i a cada capella es canta una salve, o una lletania, o un miserere, o es diuen alguns parenostres, segons sigui la capella de la

Ofici de difunts. — 1. La pregària de difunts, composta de maitines i laudes, que els sacerdots acostumen a dir abans de l'enterrament o funeral d'un difunt. (Cat.) 2. Les misses dites o cantades que se celebren en sufragi de l'ànima d'un difunt. (Cat.)

És costum de dir el rosari i parenostres en sufragi del difunt mentre és a la casa:

«Aquest parenostre que sigui per l'ànima d'aquest germà nostre, que ha passat d'aquest món a l'altre. Que Déu l'hagi trobat en bon estat de gràcia, i naltros, quan hora serà. Amén.» (Petra.)

A la pagesia els parents del mort van al funeral de la parròquia. Abans es renneix la gent a la casa del mort, des d'on parteixen cap a l'església, a dos estols: els homes primer, i després, les dones.

Va a davant de tot el parent més pròxim del difunt, acompanyat de dos amics, un a cada banda. Segueixen, un a un, per ordre de parentiu, els altres de la família, acompanyats, també, cada un de dos amics, un a cada costat, i al darrera, formant estol, tots els altres homes. Algunes passes darrera dels homes vénen les dones, també

a estol, amb la particularitat, però, que les de la parentela van al darrera de tot, i també acompanyades, cada una, de dues amigues, seguint l'ordre del parentiu, fins a la darrera de totes, que és la parenta més pròxima : esposa, mare o filla, segons les circumstàncies. (Llucmajor.)

Absolta. — Respons dit en sufragi d'un difunt. (Cat.) Els parents el diuen en cercle, primer els homes i després les dones. (Llucmajor.)

Honres. — Els funerals que es fan en sufragi d'algun difunt.

Funerals. — L'ofici litúrgic i el sacrifici de la missa cantats en sufragi d'algun difunt, dies després de la seva mort. El cap de dol i la manadora presideixen els funerals:

«A funerals i a esposalles que no t'hi convidin, no hi vages.»

Misses de dol. — Diversos sacrificis de la missa oferts en sufragi d'algun difunt.

Missa d'eixida. — Missa dita després de l'ofici de difunts. (Sant Feliu de Guíxols.)

Cap d'any. — Ofici que se celebra a la memòria i en sufragi d'un difunt, el dia de l'aniversari de la seva mort. (Vic.)

Cantar d'ànimes. — Espècie d'aniversari, fundat en parròquies, que es canta a la primavera per tenir bona collita.

Aniversari. — 1. El dia que fa l'any de la mort d'algú.
2. Ofici funeral celebrat en sufragi d'un difunt, al cap

de l'any de la seva mort.
3. Roba de color que es renta després de la roba blanca.

Conventual(es). — Túmol cobert de roba negra, amb una creu blanca al mig, que es posa al centre de l'església quan es fan funerals. (Llucmajor.)

Resadora de morts. — Dona que passa el rosari a la casa on hi ha un mort. (Vilareal.)

Bagul. — Caixa de morts, coberta de roba negra, o feta de fusta de roure, que serveix per a contenir el cadàver d'aquell que s'ha d'enterrar. (Cat., Bal., Val.) En molts d'indrets, encara avui la gent pobra és enterrada sense caixa, amortallada amb un llençol i ficada en una caixa de comú.

Caixa de morts. — Caixa d'una disposició especial, al damunt la qual el fuster del poble pinta, amb mangre, una creu i certs dibuixos de caràcter primitiu, semblants a l'ornamentació romànica. (Cat.)

Taüt. — 1. Bagul que es posa en el cadafalc de l'església, quan es fan els funerals. 2. El bagul o caixa de morts.

«La virtut
floreix al taüt.»

ÀPAT

P. Herzog* registra les formes bearneses *apeich*, *apais* i *àpat* significat 'dinar'. Al nostre entendre, les formes *apeich* i *apais*, de-

* *Die Bezeichnungen der taeglichen Mahlzeiten*, 43; Zurich, 1916.

verbals de PASCERE, s'han de separar d'*apat*. *Apat*, en català, significa un dinar solemne i un menjar de dia indeterminat. «He fet dos àpats»: Aquest segon significat deriva evidentment del primer. Ben segur que el basc *apari* i *aphari*, 'sopar', seran una supervivència d'aquest mot, la significació originària del qual no és altra que l'AGAPE del grec, que els cristians incorporaren al llatí i que originàriament significava 'sopar', tota vegada que els cristians celebraven llurs àgapes a la nit. La *t* final no ofereix dificultat; comp. *àpit*, *ràvet*.

De supervivències d'aquests àgapes, que els primers cristians celebraven sobre la tomba dels màrtirs en l'aniversari de llur martiri, anomenat NATALE, en tenim primerament en la missa que s'ofereix damunt l'ara que conté relíquies de màrtirs.

Una altra supervivència és la dels àpats funeraris del dia de l'enterrament o funeral d'un membre de la família. A diferents indrets de Catalunya, especialment al Llussanès, després de l'enterrament o funeral, tots els assistents van a casa del difunt (i, fins fa poc, tots els clergues de la parròquia). En entrar a la porta de la casa es troben amb un jove, o amb l'home que ha enterrat el difunt, que té una tovallola a l'una mà i un càntir d'aigua a l'altra, i tira un raig d'aigua a les mans de cada un que entra, per tal de rentar-les. Els assistents s'asseuen a la taula, el servei de la qual és de vaixel·la negra (expressa per a aquestes solemnitats), amb la cullera i la forquilla posades en creu damunt el plat. Després del dinar, en el qual no es pot menjar carn de ploma, els sacerdots fan tancar les finestres, s'encenen ciris, i es canta una absolta en sufragi del difunt. Després es dona un pa a cada un dels assistents, els quals el duen a casa llur; i, una vegada reunida la família, és tallat i menjat, després d'haver-se dit un parentre en recordança de l'ànima del difunt.

Cels Gomis, en el seu article *Costums empordanesos*,* escriu: «A Avinyonet, lo mateix que en una gran part dels pobles de l'Empordà, no s'és encara perduda l'antiga costum de convidar a dinar, en la casa, hont hi ha hagut una mort, a tots los qui van al seu enterro o a las sevas honras. Lo que si ha passat de moda que a aquestos dinars hi assisteixin los capellans... en aquestos dinars, ademés d'altras viandas, més o menos costosas, es costum donar als convidats ciurons o monjets amb all y oli, y d'aquí el modisme empurdanès de *vejam si n'hauem 'ls monjets!*, que està molt en ús en parlantse de un malalt grave, fins en aquells pobles en que en lloc de monjets donen ciurons.»

Aquests convits són molt antics a Catalunya:

Una tal Guisla «concessit pro anima sua terciam partem de pane et vino et de carne et totum suum vestimentum et bovem unum et faciant suum convivium et aliud quod remanet pro anima sua», a. 1146 (Cartulari de Sant Cugat, n.º 169, Balari, *Origenes*, 611). Arnau d'Era fa un llegat, en el qual diu: «relinquo ad convivium meum duos porcos, et duos arietes, et una migera triciti et una quartera ordeí et una somada de vino», a. 1193. (Arx. Cor. d'Aragó, Alfons I, n.º 650, Balari, *Origenes*, 611.)

Diferents comptes recents demostren que el convit de difunts no havia pas disminuït en abundància. Extreiem de la *Memoria del que he gastat per lo enterro y honras del q.o. Narçs* (de la família Maragall

* *Miscel·lània folklòrica*, 38; 1887.

d'Avinyonet), *mon oncle que morí als (3) de Maig de 1718* : «Lo dia del enterro per especies gastí 4 sous. Un moltó y un anyell, que entre tots dos valien 2 lliures 4 sous. Entre pa y vi 4 sous. A Maria Casas de Taravaus per lo treball de aparellar lo dinar 4 sous.» «Per las honras del mateix Narcís Maragall tinc gastat lo següent : Per especies 4 sous. 4 quarteras de blat per fer lo dinar y caritats se donaren en la taula y se donaren als religiosos de Sant Francesch de Figueras y als pobres que acudiren — valian 6 lliures 4 sous. Per lo vi se gastá en las honras, contanhi lo vi de las ofertas de la novena 10 sous. Per dos moltons y un anyell (xay) valia tot 3 lliuras 16 sous. A Maria Casas de Taravaus per aparellar lo dinar 6 sous. A Maria Soler, donzella de Avinyonet, per lo treball de pastar y ajudar a la sobre dita Casas 3 sous». (Gomis, *Ib.*, 42.)

Els enterradors, que són els veïns de la casa del difunt, tenen dret a un berenar de pa i nous pel treball d'enterrar. (Sant Bartomeu del Grau, Sobremunt.)

«Avuy als dinars del dia del enterro no hi assisteixen més que l'campaner y l'fossador, y l'dinar es magre componentse tant sols de monjetes o ciurons y bacallá.» «En cambi, en las honras grassas es ahont la familia del difunt se lluheix.»

«Avans, en aquestas honras, lo capellá que estava a cap de taula, després dels postres, feya lo panegíric del difunt. Aquestos panegírics sembla que foren prohibits per una sinodal gerundense en lo sigle XVII, mes algunas velles empurdanesas m'asseguran haver assistit a dinars d'honras... en que l'rector feya després del dinar una petita plática...»

«Segons lo testimoni d'una vella de setenta anys, las honras grassas se celebraven de la següent manera:

Al sortir de la iglesia los capellans, los parents y convidats anavan a la casa del difunt. Lo fossador los esperava a la entrada del menjador ab la gibrella plena d'aigua a la mà y la tobollola penjada al bras. Los entrants anavan rentantse les mans d'un en un y se sentaven a la taula ab lo següent ordre : los capellans a cap de taula, després seguian los homens ab llurs gambetos y al cap de vall las donas ab llurs caputxas. Acabat lo dinar deixavan lo menjador a las foscas y lo rector feya una prédica.

Hi ha pobles en que, després d'aixó, los cantadors cantan las absoitas ab acompanyament de fagot y de flautí, y els concurrents acaban dibent un parenostre per l'anima del difunt.

Las taulas en que s'fan los dinars d'honres se paran sempre ab doblas estoballas y, al acabar lo dinar, s'despara la taula, s'trauhen las estoballas de sobre, y damunt de las de sota s'hi posan los pans que s'han de donar als concurrents y als pobres. Lo cap de casa y'ls mossos s'posan al coll unas llarguíssimas tobollolas, y, cubrintse las mans ab los extrems d'ellas, van agafant los pans de un en un y repartintlos. Los que'ls reben se'ls emportan a llurs casas, ne fan llescas y'ls reparteixen entre llurs familias y amichs : tots los qui menjan d'aquells pans han de resar un parenostre per l'anima del difunt pera qui s'han fet las honras.

La fórmula de despido usada pe'ls que hi assisteixen es : *Deu con-servi als que han quedat pera recordarse de la seva anima.*» (Gomis, *Ib.*, 46-47).

Una altra supervivència de l'ágape és l'oferiment de pa (oferta) i vi, a l'hora de l'ofertori de la missa matinal, tots els diumenges de l'any. Aquest costum és practicat per totes les famílies durant l'any que segueix la mort d'algun membre llur. (Llussanès.) El dia dels funerals, a l'hora de les absoltes, s'ofereixen al celebrant *pans d'ànimes* (Sant Bartomeu del Grau.) En aquest dia s'ofereix, a l'hora de l'ofertori, una candela i un ciuró. (Duesaigües.) Aquest ciuró té, de segur, relació amb els ciurons que es mengen a l'Empordà pels *dinars de morts i honres grasses*. (Gomis, *Miscel·lània*, 39.) El dia dels funerals es mengen castanyes bullides. (Figueres.) Les castanyes reapareixen el dia dels morts, ja que se n'amaguen pels recons de les cases per tal que els morts les trobin. (Duesaigües.) Les dones que pasten al forn públic tiren un pa de cada pasterada a l'*animer*, armari on es dipositen aquests pans, que es venen. Llur preu es destina a sufragis per a les ànimes dels difunts. (Borges.)

El dia dels morts la gent pobra i la gent de passament del poble va a la casa rectoral a buscar una *caritat*, que és un tros de pa que es menja en família després de dir un parenostre en sufragi dels difunts.

Aquests costums són una reminiscència llunyana dels antics ágapes cristians i dels àpats que els pobles primitius feien i fan encara avui sobre la tomba del difunt. Bell simbolisme de la creença en la immortalitat de l'ànima. De vegades el mateix difunt pren part en aquests àpats : són els de caràcter més arcaic.

A Bulgària l'enterrament acaba amb el parament d'una taula prop la tomba de l'enterrat o a l'atri de l'església. Els menjars servits són : peix fregit, menjars cuits, pa untat amb mel, formatge, etc. El sacerdot o el més vell presideix i perfuma la taula. L'ànima del difunt també hi pren part : se li destina el primer tros de carn i el primer vas de vi. El dol acaba sovint amb danses. (*Woerter und Sachen*, II, 80.) A altres indrets es deixa un lloc buit, a la taula funerària, per al difunt, com succeeix a Zupa i Rasina (*Ib.*, 84); costum que recorda la pràctica dels benedictins, de servir el menjar, en el lloc que el difunt ocupava al refectori, durant trenta dies.

A Rússia també es convida els difunts a prendre part a la taula funerària. Se'ls crida amb la salutació pasqual *Crist ha ressuscitat!*, se'ls tiren ous de Pasqua, i se'ls diu : «Sants avantpassats, veniu a menjar pa i sal amb nosaltres!» (*Ib.*, 94.) A Zupa i Rasina, els que prenen part a l'enterrament porten, a l'hora de l'àpat funerari, els menjars predilectes del difunt, i els deixen al lloc que té assenyalat a la taula; es dona vi i mel, per beure, als difunts; o bé, com passa al nord de Bulgària, el sacerdot, el quarantè dia de l'enterrament del difunt, visita la tomba, la perfuma i li fa un forat, on tira una mica d'aigua i menjar que una dona ha portat expressament. (*Ib.*, 80.) Aquest costum recorda les canonades que es troben a les velles sepultures de l'Egipte, o a les de Micena; o bé les sepultures dels segles v i vi al cementiri àtic de la via de Pireu, a la superfície de les quals hi havia àmfores foradades del fons per tal de deixar arribar al difunt els dons que de la terra estant se li feien. És costum, entre els croates catòlics, de posar ronyons sota la creu de la tomba dels infants quan es mata un cap de bestiar de llana. (*Ib.*, II, 86.) El pa, la mel, el vi i l'aigua tenen una tradició molt antiga en els enterraments, i es poden comprovar fins als temps homèrics.

Aquesta disquisició ens porta a parlar, de passada només, dels àgapes dels cristians primitius. L'àgape és un àpat que els cristians celebraven en record del de l'última cena, en seuyal d'amor i germanor i per a auxili dels pobres. Primerament l'àgape se celebrava juntament amb l'Eucaristia; després se separaren, amb tot i guardar aquell un caire religiós. Tertulià deia : «Oblationes pro defunctis pro natalitiis annua die facinus.» La prova que els àgapes tenien un caràcter de convit en obsequi dels màrtirs i dels difunts està en el fet que se celebressin, a l'Àfrica, en els edificis funeraris. (Kraus, *Gesch.*, 270.) En aquests àgapes es reservaven certs menjars i certs dons, que es col·locaven damunt la tomba dels màrtirs i altres difunts. (Kirsch, *Die Lehre von der Genossenschaft der Heiligen* [1900].) (Lucius, *Die Anjaenge der Heiligenkultus*, 292 ss.) Sant Agustí conta, en les *Confessions*, que sant Ambrós prohibí a la seva mare de portar «pultes, panem et merum» a les tombes dels màrtirs, segons costum africà, «quia illa quasi parentalia superstitioni gentiliū essent similia». Aquest gloriós sant combaté amb l'Església, i amb èxit, els àgapes de difunts (origen de tota classe de disbauxes), els quals desaparegueren ben aviat de l'Occident. Llur conservació fins avui en els pobles eslaus es deu al gran cisma d'Orient en el segle IX, que portà una tan gran separació entre els pobles grecs i eslaus i els pobles llatins i germànics.

En el *dinar de morts*, que se celebrava a la casa del difunt el dia de l'enterrament o el dia dels funerals, les estovalles de la taula havien d'ésser de fil cru; els coberts eren de fusta i posats en creu, sota el plat girat. No es podia menjar pollastre, ni cap dels menjars podia ésser condimentat amb safrà. Per postres es donaven nous, avellanes, ametlles i pinyons. (Pobla de Lillet.)

A Viladrau, després de la mort d'algú es reparteix una almoina als pobres, perquè en llurs oracions tinguin present l'ànima del difunt. A Veciana es reparteixen dues coques rodones a cada un dels que assisteixen al novenal o al funeral d'un difunt.

Dia dels morts. — És la festa del dia 2 de novembre, en la qual es fa commemoració dels fidels difunts.

El Dia dels morts els sacerdots celebren tres misses en sufragi dels difunts, i els fidels hi assisteixen. El cementiri és adornat amb corones, fanalets, i netejat de males herbes.

A Calella, els nois de deu a dotze anys diuen salms, a la porta de l'església, en sufragi dels difunts. A Manresa, els pobres que diuen salms a la porta de l'església són coneguts pels *samaïres*.

A les Borges Blanques, els nens samaïres anaven per l'església amb el llibret dels salms penitencials i deien els salms en sufragi dels difunts, els parents dels quals els feien resar donant-los una almoina.

Es conta que els mariners en aquest dia treien calaveres de la mar; els ocells desapareixien de davant el caçador; un carreter carregà un centenar de calaveres; un caminant sentia ais i gemecs en el seu camí. (Burriana.)

El Dia dels morts es mengen castanyes bullides. (Figueres.) Pels funerals s'ofereix en l'ofertori una candela i un ciuró (Dues-aigües); quan hi ha un mort en una casa es tanca una esberla de porta (Vic, Vallès); és costum d'oferir durant un any després de la mort d'algú,

a la missa major i a l'hora de l'ofertori, un panet i una entorxa de candeles (Vic, Llussanès, Conca de Barberà), o es feia dir una absoluta cada diumenge després de la missa major (Vallvert). Després de les matines del dia de difunts s'estenia un drap negre al fossar i es deien absoltes a intenció del que hi tirava almoïna. (Blancafort.)

Quan mor algú no es renta la roba fins als vuit dies, per tal d'evitar que vingui un càstig a la família (Duesaigües); els ciris del voltant del túmul que es fa a la casa on hi ha un mort, han d'acabar-se, del contrari durant l'any hi hauria algun altre mort a la casa. (Duesaigües.)

A. GRIERA